

57
V.
~~85~~ 10/12

ISTORIA POLITICEI

DUPĂ SIR FREDERICK POLLOCK

BCU Cluj / Central University Library Cluj

TEODOR V. PĂCĂȚIAN.

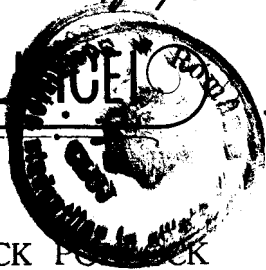
EDITURA AUTORULUI.

Prețul 1 coroană.

România 1 fre 25 bani.

Bucata, Soc. Ist. si Stiinte
Cluj: n. 81921, de
Victor Lety
prof.

ISTORIA POLICIEI

DUPĂ SIR FREDERICK POLLOCK

DE

BCU Cluj / Central University Library Cluj

TEODOR V. PĂCĂȚIAN.

EDITURA AUTORULUI.

SIBIIU.

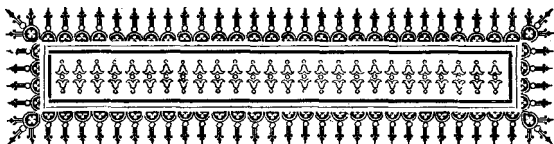
„TIPOGRAFIA“, SOCIETATE PE ACȚII.

1900.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Istoria politicei.

I.

ORIGINEA POLITICEI ȘI A SCRUTĂRII ȘTIENȚIFICE ÎN FILOSOFIA GREACĂ.

Brahmanul adevărat nu-și începe nici-odată munca zilei fără să salute ântâiu pe *Ganesa*, patronul științei.

Tot așa ar trebui, ca și noi, occidentali mai puțin formalisti, să nu întreprindem scrutări filosofice și să nu stabilim metode științifice, înainte de a saluta, pe față sau în ascuns, pe — *Aristotel*.

El, *Aristotel*, e tatăl științei și al metodei științifice. Și chiar și în anii, în cari știința greacă era uitată, — numele și operele lui *Aristotel* au format

puntea care lega lumea modernă de lumea elină, cu toate-că ideile lui *Aristotel* au fost folosite pentru ajungerea unor scopuri, de cari el însuși s'ar fi minunat, — cunoscându-le.

Special în *politică* e incontestabil și e eminent meritul lui *Aristotel*, așa, că toate generațiile ce 'i-au urmat, 'l-au recunoscut pe el de întemeietor al doctrinei de stat, al *politiceii*.

Adevărat, că și înainte de *Aristotel* se ivesc considerațiuni politice. Dar' *Aristotel* a fost cel dintâiu care a descompus aparițiile de stat și le-a examinat fără prejudeții, căutând să stabilească faptul, că oare în ce se manifestă semnele speciale și avantajile scrutărei științifice?

Tot așa ca în celelalte opuri ale sale, *Aristotel* preface materialul adunat cu sîrguință de înaintașii sei și în doctrina de stat într'un sistem comun și solid, și noi dela el începînd avem să espunem desvoltarea doctrinei de stat, *istoria politiceii*.

Espunerea nu ne va da imaginea progresului neîntrerupt și treptat, după-cum o face istoria științelor esacte, și într'un anumit înțeles chiar și istoria acelor ramuri din științele naturale, la cari nu se poate atinge precisitatea matematică. Dar' îndreptându-ne privirea spre rezultatele obținute de marii scrutaători și căutând să nu fim impresionați de agitațiunile sgomotoase : vom constata totuși o mulțime de adevărate progresări.

Inainte de a intra în espunerea *istoriei politice*, va fi bine să ne câștigăm o lămurire generală asupra întrebării: *Ce poziție are politica în edificiul întregii noastre științe?*

Din multe părți se neagă, că politica aparține științei, din motivul, că nici un prim-ministru nu poate învăța din carte, după anumite reguli, *cum are să guverneze o majoritate*, în mod infalibil. Dar' ori-cât de adevărat să fie aceasta, faptul e, că cei-ce afirmă acest lucru, dovedesc că au o imagine foarte si-

nistră și insuficientă despre misiunea științei.

Politica e tot așa știință ca și filosofia morală. Căci e întrebare, dacă morala cu diversele sale sisteme a avut ori nu o influență eficace asupra popoului. Eu cel puțin, pentru persoana mea, prefer să mă adresez în chestii de conștiință unui amic plin de sentiment și compătimire, decât unui filosof moralisator.

Cu toate acestea, mulți oameni cu cultură, vor respinge ca neadmisibile și nefolositoare scrutările asupra naturei și originii regulelor morale. Vor declara de greșită nisuița de a le grupa, istoricește și în mod rațional, din anumite puncte de vedere.

Omul, *ca ființă morală*, reclamă scrutare asupra naturei dreptului și a nedreptății și asupra activității conștiinței. Și tot omul, *ca cetățean*, dă ansă și imbold în aceeași măsură și la scrutări asupra naturei statului, a guvernului și a originii și a valorii legii civile.

Scrutările din urmă sînt mai practice decît cele dintâiu. Pentru-că teoriile generale *politice* au de multe-ori influență directă și puternică asupra afacerilor de interes public, ceea-ce, cum 'mi-se pare, nu se poate spune și despre teoriile *etice*. Așa de exemplu decretarea drepturilor generale omenești în prima revoluție franceză, sigur că n'a rămas fără urmări practice. Pentru-că, dacă regulile generale cuprinse în ele, despre tot ce omul e îndreptățit să pretindă, sînt esacte: ele sînt de cea mai mare importanță pentru bărbații de stat și pentru legiuitori. Dacă însă sînt greșite: ele sînt păgubitoare. Dar' în tot cazul ne apar ca modele pentru doctrina de stat.

Bartolomei Saint-Hilaire a surprins la 1848 lumea cu afirmarea, că tezele acestea formează într'adevăr coroana și întregul cuprins al tuturor științelor politice, și anume, pentru toate timpurile. Ear' doctrinele proclamate cu provocare la *astfel* de autorități, cu in-

fluențele lor primejdioase ce le au asupra poporului, nu ne permit să le ignorăm. Ele cer *justificare*, sau *combatere științifică*.

Cel-ce neagă necesitatea și posibilitatea filosofiei, primească răspunsul, că filosofia critică în tot cazul e necesară pentru combaterea sistemelor false. Și tocmai din acest motiv există doctrina de stat, *politica*, fie și numai pentru-ca să respingă teoriile și proiectele absurde politice.

Pentru a preciza poziția doctrinei de stat, trebuie să mă alătur la vederile lui *Herbert Spencer*, exprimate în tratatul despre împărțirea științelor. Și fără să declar de imposibilă o altă împărțire, trebuie să pun politica în șirul științelor morale și naturale. E de sine înțeles, că materiile singuratice nu le vom urmări până la extrem, ci numai întrucât scopul final reclamă separarea politicei, pentru atingerea scopurilor practice de toate zilele.

Științele naturale tratează lumea corpurilor și pe omul fizic ca *parte a*

lumei acesteia, ear' științele morale au să considere pe om de ființă *cugetătoare* și au să scruteze legile acțiunilor sale premeditate.

Scopul și metoda e și aici și acolo aceeași; anume: stabilirea faptelor prin scrutare premeditată. Mijloacele însă sânt divergente. Pentru-că în științele naturale, ca să fiu scurt, munca e terminată cu aparițiile văzute cu ochii, ear' sensibilitatea e provocată de instrumente corporale; pe când materia științelor morale esistă numai în *reflexie*, ear' instrumentele sânt: *limba și cărțile*.

De aici vine divergența în metode, cu privire la muncă, la natura rezultatelor și la posibilitatea de a face rezultatele durabile.

Resultatele sânt de importanță chiar și atunci, când din ele nu se poate constata decât numai faptul, că neprecisi-tatea în rezultate nu e venită din vina scrutătorului, ci din vina materiei care avea să fie esaminată, — după-cum a spus-o chiar și *Aristotel*.

Subclasele științelor *naturale* nu ne interesează aici. Ne interesează însă subclasele științelor *morale*. Acestea se împart în ramuri *speculative* și *practice*, dintre cari cel dintâiu vede în om o ființă cugetătoare și cuminte, cel din urmă o ființă plină de sentimente și de acțiune.

Adevărat, că împărțirea aceasta, la rigoare pare a nu fi tocmai potrivită. Și s'ar părè, că rațiunea și acțiunea ar fi lucruri nedespărțite. Împărțirea corespunde însă deosebirei înțelese în viața zilnică. De aceea, *doctrina științelor*, din parte speculativă, și *etica*, din parte practică, ne-au împins spre filosofie în sens special, adecă spre *psichologia analitică*, cu totul separată și despărțită de știința *moralei* și a *naturei*.

Psichologia însă, în anumite cazuri, aparține atât ramului speculativ, cât și ramului practic al științelor morale. Din punct de vedere practic, psihologia ne apare ca studiu despre acțiunea omului, luat în sens curat individual. Dar' con-

templațiunea aceasta nu ne poate mulțumi. Oamenii trăesc în unire cu alți oameni, trăesc în societate, și nu cunoaștem epocă în care să nu fi fost așa. De aceea, acțiunile oamenilor formează obiectul unui studiu special, care se numește *sociologie*. Cuvântul a fost atacat din mai multe părți, pentru barbarismul cuprins în el; de aceea eu aș propune cuvântul »*economie*« ca nominațiune generală pentru știința despre viața socială a omului, lăsând firește la o parte raporturile ce le are cu corpul statului; un cuvânt, care se poate adauge la cuvintele folosite din partea lui *Aristotel*.

Un ram însemnat al acestei științe e *economia politică*, adică *economia națională*, care e de importanță deosebită ca parte a științei morale, cu caracter de știință, pe jumătate esactă.

Alt ram al acestei științe e *etica*, dacă e să o considerăm și noi, ca și Grecii, de știință ce se ocupă în prima linie cu raporturile oamenilor între olaltă. Și într'adevăr, n'avem să tragem la în-

doială, — chiar dacă am avè o idee ori-cât de slabă despre existența datorințelor absolute și conștie, cari se nasc din alt isvor și nu din societate, — că cele mai multe datorințe *morale* se refer la *alte persoane*. Prin urmare, la tot casul putem pune *etica* în șirul științelor *practice*.

În cele din urmă, omul trebuie luat în privire nu numai ca membru al societății, ci și ca membru al unei *anumite și bine precisate* societăți, care, în organizația ei specială, eserciează suprema domnie asupra membrilor ei. Cu alte cuvinte, avem să luăm în privire omul în calitatea sa de *cetățean*, ear' pe cetățeanul, în raporturile sale cu *statul*.

Terenul *științei politice* e deci atât de vast și atât de plin de materii de multe soiuri, încât ni-se pare a fi prea împovărat cu greutatea proprie a voluminosității sale. Cu materiile acestea ne vom ocupa când ajungem la epocile istoriei, în cari apar specialele subclase

ale științei. Aici e suficientă accentuarea, că bazele și constituția statului; formele de guvernare și de administrație; principiile și metodele legislațiunii: apar ca dela natură croite să fie despărțite în capitole speciale, deși o delimitare mai pronunțată cu greu li-s'ar putè da, și că noi, trebuie să mai adaogem la capitolele acestea încă *unul*, ce se distinge în mod marcant, anume: capitolul despre contemplațiunea asupra *statului ca unitate singură*, în sine închisă, de ordine superioară, capabilă însă să între în anumite raporturi cu alte *unități analoge*.

Cu toate-că *Aristotel* e creatorul științei politice, din nimica n'a putut-o face nici el. De aceea, trebuie să ne aducem aminte de oamenii și de condițiunile cari au făcut posibilă lucrarea sa. Căci în general nici o teorie a constituționalismului și a modelărei de bărbat de stat nu se poate naște înainte de a fi esistat politiciani consumați și bărbați de stat cu rară desteritate, — tot

aşa cum nici teoria moralei n'a putut fi scoasă din sînul unei fiinţe comune, lipsită de moralitate.

Ansă şi imbold la speculaţiuni politice a dat diversitatea constituţiei în oraşele greceşti.

Mai ales însă, splendida activitate politică şi rodnicia desvoltată în artă, literatură şi vieaţa de stat, prin care puterea şi domnia geniului elin ajunsese la culmea înfloririi în *Atena*, oraşul pe care *Milton* 'l-a sîrbătorit numindu-'l *ochiul Greciei*, şi pe care şi *Swinburne*, adîncit tot aşa ca *Milton* în arta şi poesia greacă, 'l-a cântat în versuri într'adevăr clasice, când zicea :

— *Oraş de rodnicie, sfînt şi onorat !
Vatră de aur pe seama fericitoarei libertăţi.
Tu eşti cuibul fiilor tăi liberi.
Nu cunoşti sclavi, nu cunoşti tirănie.
Ca o minune apari şi luceşti
Peste coline şi mare, în lumina soarelui.
Fecioară ! Tie-'ţi înfloreşte coroana eternă
Din rose şi lauri şi purpur, ca răsplată.
Şi cununa din jurul frunzei tale
N'o veştezeşte şi n'o ofileşte iarna rece !
Lumina ta e ca lumina soarelui
Numele tău e încunjurat de glorie şi domnie,
Şi laudele aduse fie anii nu le şterg,
O, *Atenă!* — —*

Pericle, cel mai mare bărbat de stat al *Atenei*, a fost totodată unul dintre cei mai mari bărbați de stat ai tuturor epocelor. Vorbirea sa, conservată din partea lui *Thukydides*, și rostită cu ocaziunea înmormântării eroilor căzuți în războiul *peloponez*, conține o descriere și un ideal despre starea de lucruri, care, deși a fost schițată în liniamente generale, pentru a obține aplacidarea poporului: ne duce totuși la cunoașterea terenului pe care *Plato* și *Aristotel* și-au putut ridica clădirile.

Dar' chiar și dacă *Pericle* n'ar fi rostit ideile pe cari și-le pun în gură istoriografii, ele rămân prețioase totuși într'atâta, că *Thukydides* a presupus că *Pericle* putea să le propage și să provoace cu ele aplacidarea *Atenienilor*.

Prin vorbirea lui *Pericle* trece firul imaginii unui oraș, care nu e simplu domiciliu, sau loc de ocazie pentru siguranța materială, ci e mai mult sferă de înaltă activitate a omului. În orașul acesta, în legile, moravurile și instituțiunile

sale, e încorporat un model și un ideal de viață *cetățenească*. Și gloria *Atenei* o formează faptul, că idealul ei a fost mai bun decât idealul celorlalte orașe.

Atena a atins culmea culturii cunoscută până acuma și în nisuițele de a produce un tip mai bun de om decât celelalte orașe, a devenit adevărată școală pentru întreaga *Grecie*. În consecință, presupunând că dispozițiile naturale erau egale, în *Atena* s'au dezvoltat facultățile omenești mai bine și mai multilateral decât ori-unde altundeva. Ear' lucrul nu s'a făcut pe calea instrucției pedante și supărăcioase, ca în dușmănoasa *Sparta*, ci prin educarea liberă, în stil mare, a vieții nobile.

— »Scopul nostru este, — zice *Pericle*, — o viață frumoasă, fără esagerări. O superioritate adâncă, fără a deveni neoameni. Vrem avuție, nu în scopuri ostentative, ci pentru a o folosi în mod rațional. Dar' nu ținem de desonestătoare nici sărăcia, ci desonestă-

toare e numai lipsa de energie, aplicată întru evitarea sărăciei.

Acestea sînt cuvinte, din cari societatea modernă ar putè să învețe mult, foarte mult.

Și scopul înalt urmărit, recunoașterea adevăratei valori a vieții, a dat îndreptățire *Atenei* să se ridice la locul prim între statele grecești.

Dacă *Pericle* vorbea în limbajul diplomaților moderni, ar fi acordat *Atenei* misiunea de a liferă modelul cel mai perfect posibil al unei *comunități civilizate*.

Așa sfătuia *Pericle* pe Atenieni, să se valoreze ca *bărbați* în serviciul orașului, ajuns prețios prin mulțimea titlilor de glorie, și să fie mândri de gloria părinților și de vitejia proprie, știind el foarte bine, că gloria nu poate fi menținută prin laudele vanitoase și esagerate ale poeților, ci prin monumente durabile, înscrise în istorie ca fapte eroice.

Cine va mai ceti astăzi astfel de cuvinte în *Germania unită*, — care s'a

ridicat în urma unor grele lupte, — fără se simtă căldura unei simpatii, mai mult decât cosmopolite, pentru oamenii cari au eliberat *Grecia* de armata neînvinsă a despoșilor persici, și au purtat numele și gloria *Atenei* departe, până unde străbăteau luntrile Grecilor!

Ideea unui *stat* era deci faptă vie pentru cei din *Atena*, între cari s'a născut și a trăit *Socrate*. Punctul acesta nu va fi fost cel mai neinteresant, între cele multe, despre cari vorbea *Socrate* fără să obosească. Noi putem să *presupunem* numai o predilecție pentru acest punct, și anume din *Plato*, și să credem, că *Socrate* putea să spună mai multe în chestia aceasta de cum ne comunică *Xenophon*, care nu putea să păstreze decât numai ce a înțeles.

Nu vom putè afla nici-odată, ce am pierdut noi în faptul, că *Xenophon* era de natură timidă; un om, care, pentru a spune deodată toate relele despre el, a meritat să fie pe jumătate *Spartan* și să uite cum se scrie în dialectul *atenian*.

Ori-care sã fie însã motivul, noi nu gãsим decãt numai fragmente neînsemnate din doctrina de stat în amintirile moștenite despre *Socrate* și *Xenophon*.

Teoria datorinței de supunere cetățenească o vedem eșind din textul în care *Socrate* cere supunere față de legi, fie ele ori-cãt de rele; ear' pe cetățeanul, care le desconsiderã în loc sã caute ca sã fie modificate, — dat fiind cã *pot* fi modificate, — îl aseamãnã cu soldatul ce pãrãsește terenul de luptã, din motivul posibilitãții legãrei pãcii.

Vedem la *Socrate* o clasificare cam primitivã a formelor de stat, ca: regat, tirãnie, aristocrație, plutocrație și democrație. Terminii: *monarchie* și *oligarchie* nu se gãsesc la *Socrate*. Se gãsesc însã la *Plato*. *Plato* a fost omul, care a prelucrat teoria lui *Socrate* mai sus pomenitã, anume, cã: guvernarea e artã specialã și ca atare nu poate fi eserciatã decãt din partea persoanelor cu speciale pregãtiri. E o parte din doctrina specialã a lui *Socrate*, cã perfec-

ționarea în ori-ce ram, inclusive *virtutea morală*, e analogă cu perfecționarea cerută de o specială iscusință; ear' despre aceasta știe ori-și-cine, că se poate ajunge numai după un esercițiu potrivit.

Socrate se pare că a aplicat această teorie, admoniind pe cei puternici în politică, să iee politica în serios. *Plato* însă, din contră, a dezvoltat teoria, — în dorința sa fantastică, recunoscută chiar și de el de nepractică, — ca bună pentru guvernarea făcută din partea unui despot absolut, dar' perfect de înțelept, care în fiecare cas dat va face ce e oportun. *Plato*, basat pe asemenea principii, ne presentă în republica sa mareața clădire a unei ideale bunestări comune.

Natural, că sub condițiile adevărate ale vieței zilnice, drepturile de libertate politică nu pot fi trecute în competența politiceii, chiar și dacă un judecător infalibil ar fi pus peste această competență. Singura aplicare a acestei teze, stabilită din partea lui *Socrate*, este, de

a nisui, ca guvernanților politici să nu le lipsească condițiunea judecăței competente.

Republica lui *Plato* trebuie privită, după părerea mea, ca esemplu splendid de putere imaginară politică, și nu ca contribuire la stabilirea doctrinei de stat. Ultima operă a lui *Plato* (legile) pare a fi un compromis între ideile republicei sale și între condițiunile vieței zilnice de stat. Dar' opera nu a dat nici un rezultat, ci a provocat numai critica aristoteliană; de aci încolo însă, în dezvoltarea cugetărei sistematice asupra materiilor politice nu 'și-a putut asigura nici un loc statornic.

Tot așa nu am zis prea mult când afirm, că *Plato* peste tot nici nu a putut ajunge la precisarea unei teorii despre stat. În doctrina sa de stat *Plato* caută să determine caracterul bărbatului ideal de stat, ear' formele de stat posibile și într'adevăr esistente le atinge numai mai târziu, când zice, că cea mai bună formă de stat ar fi aceea, de a fi

stăpânit de un regent înțelept, nelimitat de nici o lege în acțiuni, și cea mai rea aceea, de a trăi sub un regent mai puțin înțelept și totuși absolutistic. Cum însă cazul dintăiu e eschis cu desăvîrșire, pentru-că omul respectiv cu greu se poate afla: rămâne ca cea mai bună formă de guvernare *un guvern legat prin legi severe*.

Plato purcede în republică dela caracterul individului și dela formațiunea caracterului. Vede aceste lucruri, cum le vedea și *Pericle* (la Greci ușor de explicat), ca în general pendente de tipul și instituțiunile statului, în care individul are rol de *cetățean*.

Pentru *Plato* individul e deci stat în miniatură; un stat pe care *Plato* îl mărește, pentru-ca să determine bazele dreptăței, — problema aceasta a provocat dialogul despre *»republică«*, a cărei deslegare este scopul dialogului, — și îl tot mărește, până îl preface în adevărat stat. Căutând *Plato* să afle aici imaginea perfectului cetățean, se vede în-

demnat și silit să construeze statul în-suși. Din această poziție, acceptată de *Plato*, a trecut mult la *Aristotel*, căci în »*Política*« *lui Aristotel a opta parte din cuprins o formează teoria despre educare.*

Aristotel a pășit pe o cale nouă, cu totul divergentă. Ântâiu a creat progresul principiar de a separa etica de cătră științele de stat, un punct de vedere acesta, de care *Plato* nu numai că n'a ținut cont, ci 'l-a pus tocmai în contrast cu concepția platoniană, în înțelesul căreia omul e un »*micropolis*«, ear' orașul e om înmărit.

Un alt merit, nu mai puțin însemnat al lui *Aristotel*, residă în metoda sa de a trata faptele și problemele politice. *Aristotel* nu începe cu idealul, ci cu condițiile practice de viață ale societății omenesti și cu lămurirea formațiunii de stat. A studiat în mod esact formele esistente de stat în orașele din *Grecia* și a adunat mulțime de fapte și material, care pentru noi, durere, e pierdut cu desăvîrșire. O pierdere cu

atât mai mare, când știm, că *Aristotel* era isvor de perfectă încredere.

Splendida putere imaginară ce o avea *Plato* și modul seu de scriere lipsesc la *Aristotel*. În schimb primim însă cea mai esactă observație asupra omului și asupra lucrurilor și o judecată perfect de practică, în care se cuprind garanțiile unui anumit progres.

Balonul în aer e lucru foarte frumos, dacă omul nu vrea să facă mișcare într'o direcție bine determinată. Drumul pe pământ e lucru ordinar și umblarea pe el obositoare. Dar', — omul ajunge cu siguranța la țintă.

Plato e omul din balon, care caută țări nedescoperite, și din când în când străbate cu ochiul prin negură și vede conturile generale. Ear' *Aristotel* e colonistul diligent, care face drumul — pedestru.

Cu cât ne adâncim mai mult în operele lui *Aristotel*, cu atât mai bine îi putem aprecia mintea sănătoasă, iscusința în tratarea chestiunilor și sinceri-

tatea dovedită față de cetitor. Dacă nu găsește calea analizei critice și dacă ici-colea nu vrea să o facă singur, ci apucă pe calea bătucită de opiniunea publică și de modul general de vedere: o spune clar și lămurit. Știe totdeauna în mod esact ce vrea să întreprindă și chestia aflătoare în discuție o tratează cu motivare îngrijită. Considerațiunile sale practice îl fac, ca rar să alunece pe cale lăturașnică. Citațiile neconținute și provocarea la unele puncte generale și cunoscute din doctrinele sale, e drept că ne apar ca dela sine înțelese. Dar' s'a dovedit, că ele nu sînt nici superflue, nici dela sine înțelese, — în urma greșelilor oamenilor cuminți, cari tocmai n'au ținut cont de ele.

Aceste avantagii apar pe plan special în cartea ântâia a »*Politiceii*« lui *Aristotel*, în care se cuprinde introducerea generală. Autorul se adâncește aici, după felul seu, fără nici un scrupul, în scrutări analitice.

Statul e o comunitate; și ori-ce comunitate există pentru binele membrilor

ei, dat fiind că activitatea omenească are de scop atingerea bunului evident.

Statul e comunitatea ce are de scop producerea bunului celui mai estins.

Statul nu se deosebește de familie numai prin numărul membrilor, cum zic unii, — ceea-ce e invederat, dacă esaminăm elementele.

Să începem însă dela început. Nu putem să trăim în singurătate, în pustnicie. Comunitatea *de doi* e necesară, pentru a se da vieții continuitate.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Tot așa de necesar e și un sistem de supunere și comanduire, pentru-ca viața să se poată desvolta în plină siguranță.

Așa se nasc raporturile între bărbat și femeie, stăpân și servitor, raporturile în *familie*.

Mai multe familii formează o *comunitate*, o *seminție*. Domnia celui mai bătrân (bărbat) din familie, e tipul preistoric al — *monarhiei*. De aceea, vom lua ca noțiune a statului o comunitate

de ordine mai înaltă, în care comuna sau seminția formează unitatea.

Unitatea aceasta se formează pentru a face posibilă o viață sigură, pentru a face posibilă continuarea și ameliorarea vieții. De aceea, — și acesta e primul punct de vedere general, — statul nu e simplă convenție, ci e continuitatea naturală și necesară a treptatei dezvoltări, în care familia are rol de membru.

Familia și comunitatea nu sînt independente, nici pentru sine suficiente. Abia în *stat* vedem și găsim instituțiunea pentru existența sigură socială.

Statul e o instituțiune naturală, în sens dublu: întâiu, ca *octroată* omului, prin condițiunile generale și durabile de existență; al doilea, ca *permisă*, fiindcă traiul în stat concede singuratului un mod de viațuire, care îi dă posibilitatea să-și desvolte facultățile, după putință.

Omul e născut să devină cetățean,
— zice proverbul grecesc.

Nu există în literatura greacă proverb mai îndeobște cunoscut, și care s'ar fi conservat mai bine, sau ar fi meritat să fie mai bine conservat, ca tocmai acesta.

La aparență proverbul e destul de simplu; dar' în fond conține una din maximele adevărului, a căror influență o simțim în măsura în care ni-se lărgesc orizontul cunoștințelor. E întocmai ca și cu așa numita *a treia lege a mișcării*, inventată de *Newton* și recunoscută numai din partea doctrinei moderne despre *energie*; și cum va fi și cu scrierile lui *Darvin*, în cari copiii noștri vor afla sigur mai mult spirit și mai multă înțelepciune decât noi.

Dacă astăzi auzim de multe-ori zicându-ni-se în filosofie: *îndăreț la Kant*, — lucrul nu trebuie înțeles așa, că știința n'ar fi mers înainte dela *Kant* încoace; ci că un secol, și anume, pentru interesele filosofice și pentru activitatea filosofică un secol destul de însemnat (*Hegel, Schelling, Schopenhauer*), a fost

prea scurt să ne facă să cuprindem întreaga măsură a mărimii unui om, tot așa, cum în cazul nostru, la *Aristotel*, după părerea mea n'au fost prea multe nici douăzeci de secole. Au existat ne-numărate epoce în cari lipsea omul ce trebuia să strige națiunilor înșelate prin amăgiri scilicet politice: *îndărăt la Aristotel!*

Principiul din întrebare se opune în prima linie celei mai dure și mai lățite greșeli moderne: teoriei despre *contractul social*, care, în consecințele sale, nu duce decât la nebunatacul *individualism* și la sigura și curata *anarchie*. Ce s'ar pute zice despre omul care nu aparține la nici un stat? Să nu-l confundăm însă cu omul, care prin nefericire și-a pierdut cetățenia politică.

Aristotel a avut, probabil, în vedere cazurile obișnuite de *esilare*, precum și desăvârșita schimbare radicală, căreia a fost supus orașul seu natal.

Omul fără stat, e sau mai mult decât un om, sau o ființă care nu merită

să fie nici măcar desprețuită, pentru-că numai cu propria sa putere trebuie să se apere față de toți, aflându-se vecinic în stare de războiu.

Omul acesta, fără stăpân și fără neam, pe care *Aristotel* îl consideră de un fel de monstru, e identic însă cu omul primitiv, contemplat de *Hobbes* și *Rousseau*.

Acest om primitiv e unitatea din care, dacă materia ar fi suficientă, teoreticienii contractului social 'și-ar clădi zidirea, ori ar trebui să 'și-o clădească. Dacă *Aristotel* ar pute se vadă, că din omul seu, lipsit de neam, ce s'a ales în teoria contractului social, 'și-ar oprî respirația și ar înholba din ochi. Căci am văzut unde a eșit lucrul. *Rousseau* și teoria contractului 'și-au ținut secerișul în *revoluția franceză*. Și eu cred, că experiența ne dă basă sigură de a ne pute exprima părerea, că *Aristotel* a avut dreptate, ear' *Hobbes* și *Rousseau* n'au avut de loc dreptate (presupunând că pe *Hobbes* 'l-am înțeles bine).

Așadar' după *Aristotel* statul e pentru om ceva natural și indispensabil. În ordine rațională statul *premerge* individului, dat fiind că omul, desbrăcat de stat, n'ar putea duce o viață suportabilă și eshauribilă.

Întru-cât statul e compus din comunități familiare, din *vetre*, obvin chestiuni *pregătitoare*, pe cari *Aristotel* le pune sub numirea generală de »*economie*«.

Economia se ocupă cu studiul societății, fără a considera la o anumită formă specială de guvernament.

Aici ne putem provoca la sclăvia apărată din partea lui *Aristotel*, întrucât ne mai putem ocupa cu ea, după multele disertațiuni rostite asupra-'i.

Aristotel justifică sclăvia numai sub anumite condițiuni, cari, dacă veniau trecute atunci în viața practică, ar fi atenuat în mod esențial instituțiunile.

De interes durabil e și schițarea ce o face *Aristotel* artei *comerciale* și câștigului de bani; o artă, care după

părerea sa nu coincide cu ducerea de viață generală socială, ci trebuie separat manuată, în mod ajutător.

Evident, că pentru declarația aceasta întâmplătoare *Aristotel* nu poate fi numit părintele doctrinei despre economia națională; dar' totuși trebuie să concedem, că avea negreșit o imaginație vie despre tratarea științifică a problemelor economice, în special cu privire la observațiunile clare și probate asupra banului și asupra circulării banului, cu toate-că *Aristotel* a greșit la tratarea despre procente, tot așa cum au greșit în secolele următoare și filosofii și bărbații de stat.

În tot cazul științele economice sînt tratate la *Aristotel* numai în mod lateral, ca o parte subordonată nисуințelor de a ajunge la o bunăstare generală și la viața dorită.

Economiștii moderni au crezut, că e de lipsă să-și lucreze problemele în sensul, că scopul nostru final ar fi — *averea și avuția*. Dar' asta ne duce la

pericolul de a uita, că există și alte scopuri mai înalte decât vieța, și că am face bine prin urmare dacă am învăța totuși ceva dela *Aristotel*, sau peste tot dela Greci, ale căror sentimente generale le reprezintă *Aristotel* atât de bine.

Aristotel, înainte de a intra în detaliurile doctrinelor sale, lămurește calea pe care vrea să apuce, criticând unele declarațiuni politice, făcute mai înainte de către *Plato* și alții. Observațiunile sale, referitoare la comunitatea bunurilor etc. din »*Republica*«¹ lui *Plato*, declară de neexecutabilă propunerea, cu toate-că *Plato* însuși vedea în comunitatea aceasta un ideal nerealisabil. Valoarea internă a criticei însă nu e alterată prin aceasta. Și tot atât de puțin e micșorată ea din partea vremilor și a experiențelor. Condamnarea categorică a *comunismului* e și astăzi tot așa de potrivită, tot așa de justă și tot așa de necesară, cum a fost totdeauna. Nimeni nu a exprimat atât de bine ca el, ceea-ce în zilele noastre se numește *tar-*

mecul proprietăței, când zice că: »grija e legată mai puțin de lucrurile ce aparțin mai multora deodată, pentru-că oamenii sînt în prima linie preocupați de proprietatea lor privată și numai în a doua linie de bunul comun«.

Proprietatea particulară, aranjată în mod just, leagă avantajile comunismului de avantajile plăcerii individuale. Înaltul și adevăratul comunism al omului din societate se află exprimat în proverbul englez: »*Friends' good are common*«, ceea-ce însemnează: »*bunul prietenului e bun comun*«.

Mentținerea și promovarea unei stări de nobilă amicitie, în care oamenii dau și primesc reciproc bunuri lumesti, așa, că proprietatea separată formează un drept, aflător în folosință comună: asta e problema mare socială pe care comunistul nu o vede și pe care adevăratul bărbat de stat are să 'și-o scrie pe steag.

— »*Afară de aceasta, plăcerea noastră asupra unui lucru se mărește fără măsură dacă lucrul formează pro-*

prietatea noastră. Și eu sînt de convingerea, că amorul propriu individual nu e ceva întîmplător, ci e adînc înrădăcinat în natură», — zice mai departe *Aristotel*.

În cele ce urmează, *Aristotel* dovedește, că acuzările cari formează și astăzi armamentul comuniștilor, nu stau în raporturi indispensabile cu existența proprietății private. Ear' în cursul criticei sale repetă admoniția, că statul n'are să fie privit numai ca o familie mărită, sau ca o învoială între indivizii independenți și cei aflători în condițiuni analoge, ci mai mult ca organism compus din diferite părțile, în care toate părțile lucrează împreună și fiecare din ele se potrivește perfect de bine tocmai pentru misiunea ce o are.

În același mod tratează *Aristotel* și tema despre egala împărțire a proprietății între cetățeni (o teorie pe atunci destul de mult respectată) prinzînd chestia dela rădăcină, astfel: planurile, în sine luate ideale, duse la îndeplinire, ar

deveni în curând ilusorii, prin schimbarea de raporturi, provocată de nașteri și de casuri de deces; ear' chestia împărțirii bunurilor ar pute fi rezolvată numai după rezolvarea chestiei a doua, adecă: a *populărei*, provocată de chestia dintâiu. Mai departe, o egalitate absolută nu are nici un rost. Căci, ce folos de es. de o *sărăcie egală*? Și tot așa nu ne-am vedè ajunși la țintă, dacă am pute precisa esact și am pute preda fiecăruia părțicica sa rațională și suficientă.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

— »*E de mai mare importanță egalarea trebuințelor omenești decât cuprinsul egalității dorite*«, — zice *Aristotel*.

Am adus și esemplul acesta despre adâncul și pregnantul mod de cugetare, și esprimare al lui *Aristotel*. Desconsiderarea cuvintelor sale a nimicit multe prospecte lucitoare. Fentru scopul nostru n'ar fi lucru practic să înțrăm în amănuntele tratatelor aristoteliane, asupra constituțiunilor *ideale* și *faptice*.

E suficientă espunerea imaginației generale despre metoda sa de a critica.

Cu atât mai puțin vom urmări pe măiestrul *Aristotel* în partea specială a opului său, în care se tratează despre statul-model și despre formele posibile de guvernare. Un cuvânt mai avem însă de spus asupra restului din partea generală a opului său. Cartea a treia a »*Politicei*« se mai ocupă și cu chestii de introducere. Precisează terminologia generală și împărțirea formelor de guvernare (cari, bine să ne notăm, sunt încă și astăzi în us) și se termină cu o discuție, care corăspunde discuției purtate asupra teoriei moderne, așa numită despre *suveranitate*.

O întrebare, scoasă din întregul, este următoarea: »*Ce înțelegem sub cetățean? Cine e cetățean în sensul strict al cuvântului?*«

Aristotel definează pe cetățeanul desăvârșit ca pe un *îndreptățit participant la legislatură, la administrație și la justiție*.

Definiția corăspunde cu esactitate uimitoare concepției vechi *engleze* și aproape esact și conțemplațiunilor moderne, asupra libertăților politice în state constituționale, cu toate-că nici *Aristotel* și nici alt om din multele secole următoare lui nu s'a gândit la *forma indirectă* a puterii legislative, care residă în dreptul de a trimite reprezentanți pentru formarea unei puteri legislative. Nu s'a gândit deci la *reprezentanța poporală*.

După concepția grecească, mărimea statului avea să fie limitată de numărul cetățenilor, cari de fapt puteau să iee parte activă la resolvarea chestiilor publice.

Babilonul era încunjurat cu zid puternic și totuși nu era oraș în înțeles grecesc; pentru-că nu e oraș acela, care dinspre ost poate fi cucerit de inamic, ear' cei din vestul orașului abia peste câteva zile aud știrea despre tristul eveniment.

Când însă împrejmuirea locală lipsește, ce anume dovedește existența unui stat?

Oare numai apartinerea la o altă după rase, în cadrele unui teren dirijabil, cam la fel cum și râul e vecinic același deși apa se schimbă necontenit??...

Aristotel neagă lucrul acesta și zice că un cor *jalnic* nu e identic cu corul *vesel* sau *comic*, cu toate-că membrii pot să fie aceiași.

Mai trebuie pusă aci și *continuitatea constituției*.

După o revoluție, care schimbă tipul guvernului, statul nu mai e cel vechiu, cu toate-că cetățenii sînt aceiași, ear' statul tot stat se numește.

Aristotel nu s'a gândit, firește, la raporturile *internaționale*, cari, în cazul recunoașterii acestei teze, s'ar cam inegura. Pe calea aceasta trebuiau să fie anulate în secolul din urmă toate convențiile internaționale, legate cu *Francia*, prin însăși evoluțiunile continue. Dar' astfel de doctrină nu a fost ridicată la valoare, multă vreme după *Aristotel*. Dacă ne punem însă pe punctul seu de

vedere, curat istoric-natural, am pute zice multe întru apărarea lui.

După lămurirea noțiunilor *cetățean* și *stat*, *Aristotel* întreabă: » *Care e criteriul valorii constituțiilor singurate?* «

Răspunsul e simplu și clar. Constituție normală și potrivită e aceea, *care e creată și administrată pentru binele public al tuturor*, fie că puterea e depusă în mâna *unui om*, în mâinile *mai multor oameni*, sau în mâinile *poporului însuși*.

Constituția compusă conform intereselor exclusive ale unei clase singurate e incorectă și schimonosită, chiar și când are în vedere binele majorității, luată din întregime.

Formele obicnuite sînt: regatul, aristocrația și republica. Contrastul îl formează: tirănia, oligarchia și democrația.

Tirănia e formă de stat monarchică, avantajioasă pentru monarhi. Oligarchia e domnia unei clase privilegiate, avantajioasă pentru bogați față de să-

raci. Democrația e domnia masselor, avantajoasă săracilor față de bogați.

Tirănia și oligarchia se mai folosesc și astăzi, dar' în alte forme. Democrația aristoteliană însă a pierit din dicționarul politic, probabil pentru-că acest termen n'a fost destul de expresiv pentru obicînuita stare de lucruri.

Pentru a nu da naștere ideei, că din *idealul de stat* al lui *Aristotel* n'am putè învăța nimica, avem să mai spunem un cuvânt.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Herbert Spencer ne provoacă să ne îndreptăm ochii spre viitor dacă vrem să aflăm deslușirile posibile asupra chestiilor politice, căci *aci* vom găsi o stare de lucruri, în care: »*legea nu va avè altă justificare decât cea scoasă din însușirile ce le are ca susținătoare a condițiunilor necesare pentru conservarea perfecționării vieței, în stare sociabilă*«. Ceea-ce însemnează, că noi abia după atâta bunătate de vreme am ajuns la nivelul *aristotelian*, sau, cum s'ar mai putè zice, la nivelul lui *Pericle*.

Căci după *Aristotel*, scopul și ținta guvernului este tocmai: »*vieața perfecționată în stare de asociare*«. Acesta e motivul de îndreptățire pe seama guvernului și guvernul care nu se ocupă serios cu această țintă nu are drept de existență, pentru-că toate celelalte scopuri sînt subordonate scopului acestuia.

Celelalte motivări și scopuri de stat, — și *Spencer* crede că aci se pot pune toate cele stabilite astăzi, — *Aristotel* le-ar fi declarat de absurde și de indiferente.

Dacă ar fi să fim sinceri față de noi înșine, ar trebui să ne aducem aminte, că problemele bărbatului modern de stat sînt mult mai estinse și mai încurcate decât ale filosofului de stat din Grecia. La tot cazul, cetățenii pentru cari *Aristotel* a făcut să existe statul formează în cele mai multe constituții democratice o clasă limitată și privilegiată.

Cetățenii lui *Aristotel* nu sînt oamenii răgazului și ai culturei, cari trăesc din munca mânilor lor. Din mun-

citor mecanic cu ocupațiuni dure și din meșteșugar fără răgaz e greu să faci cetățean adevărat. Lucrul acesta îl ține *Aristotel* însuși de fără nădejde, chiar și dacă respectivul ar esecuta lucrările cele mai fine și mai destere.

Pentru munca dură *Aristotel* pune pe plan *sclavii*, lipsiți de ori-ce drepturi politice. De aici însă nu se poate concluda, că *Aristotel* ar voi să dea uitării soarta sclavilor. Din contră, *Aristotel* ținea, că bărbatul de stat e dator să facă viața sclavilor cât se poate de plăcută și de fericită, întru-cât raporturile de viață o permit aceasta. Dar' pentru adevărata fericire, ei, *sclavii*, sânt incapabili.

Noi, cei de astăzi, am trecut peste barierele acestea, și ne aflăm în situația de a pute aplica idealul grecesc de stat la formațiunile noastre mari politice, altcum însă contemplate, ceea-ce mărește greutățile în mod îngrozitor.

Dacă și n'avem să ne așteptăm la un succes mai mare, — problema noastră

e astăzi mult mai însemnată și scopul mult mai înalt.

E fapt vrednic de compătimire, că *tot mai există guverne, cari se girează de civilisate, dar în loc să caute ca viața cetățenilor să fie îmbunătățită, aplică cu premeditare restrîngerii în multe direcțiuni și se folosesc de încătușările cele mai neomenoase.* În asemenea cazuri negreșit că nu e vorba de o greșeală a *civilizațiunei*, ci faptul e, că: ***un guvern barbar s'a învățit, la aparență, în drențele civilizațiunei.***

Ținerea unui congres penitențiar la *Petersburg* de exemplu se poate asemăna numai cu moravurile africane, după cari, vătavul mâncătorilor de oameni poate face paradă publică, purtând pe ureche coiful oficerului european, căzut pradă apetitului seu.

Trebue să regretăm, că puterile intr'adevăr civilisate n'au curajul să spună Țarului și organelor sale aceea ce datoare ar fi să spună!

Aristotel se afla, — din întâmplare, — într'o situație favorabilă când făcea scrutări în științele de stat, pentru-că era dispensat dela participarea la viața politică. Într'un mod însă, care nu atinge de loc veracitatea sa.

Aristotel putea să facă observațiuni asupra lumii grecești, ca om imparțial; ear' liniștea creată prin stabilirea supremației macedonene, 'i-a mărit ocaziunea de a face observații, pe când de altă parte apunerea faptică a independenței grecești n'a străbătut totuși până la decadență în viața publică a patriei sale, — lucru, care după moartea lui *Aristotel* s'a întâmplat în mod rapid și frapant.

Așa e credința, că nemijlociții sei urmași ar fi lucrat la »*Politica*« contemplată de el, dar' scrierile lor au pierit și prea puțin ne-a rămas din rezultatele muncii lor. În școalele mai târzie grecești, scrutarea politică a stagnat cu desăvîrșire, fiindcă spiritul public de mai nainte era copleșit de o anumită *impo-*

sibilitate cosmopolită. Cuceritorul roman a fost privit din partea retoricilor greci cam așa cum e privit Englezul modern, stăpânitorul *Indiilor*, din partea Brahmanilor; adecă: de un barbar trimis de soarte, înzestrat cu mari talente, ale cărui acțiuni și instituțiuni sânt însă de puțină importanță pentru contemplațiunile filosofice.

Abstrăgând dela unii bărbați, adânc cugetători, cari formează excepțiunea, vorbind în general 'mi-se pare că *Grecii* n'au manifestat în decursul întregii perioade de domnie romană nici un interes față de literatura latină și n'au considerat pe Romani de egali cu ei în cele intelectuale.

Restul interesărei primitive filosofice a fost consacrat *eticei*, ca unui ram de știință, ce se ocupă cu însușirile omului, nu ca cetățean, ci ca *om viețuitor între oameni*.

Școalele din urma lui *Aristotel* în multe privințe nu numai că n'au făcut nici un progres în moștenirea primită

dela măiestrul lor, ci din contră, au decăzut earăși și n'au contribuit cu nici un cuvânt vrednic de pomenire la știința politică. La *Epicur* mai găsim o formă rudimentară a *contractului social*; ear' *Stoicii* au avut cel puțin ideea bună de a considera lumea de un oraș mare, în care singuraticele orașe corăspund familiilor. Ideea aceasta, folosită atât de mult la *Cicero*, putea, între alte împrejurări, să-i ducă la contemplațiuni asupra raporturilor dintre statele independente, și poate chiar la descoperirea unui fel de *drept internațional*. Dar' pe atunci nu mai existau state independente, ci era o singură putere *romană*, care sorbise în sine întreaga lume civilisată și era încunjurată de neamuri, seminții și imperii prea puțin cunoscute și prea puțin civilisate.

Un esemplar de om, adâncit serios, ca *Grec*, în instituțiunile *romane*, găsim în timpurile mai din urmă ale domniei *romane*. E *Polybius*, al cărui imn de laudă asupra constituției *romane* e de

măre însemnătate, din motivul, că espune în mod clar și cu o analizare sigură teoria despre forțele mixte și precumpănite (balansătoare), atât de mult în-tonată în secolul 18, din partea publi-ciștilor englezi, — teorie, pe care imi-tatorii lor continentali n'au abandonat-o nici astăzi.

Romanii erau mari în guvernare și administrație, și au *creat dreptul siste-matic*. În filosofie însă erau școlari simpli și imitatori ai *Grecilor*; ear' pen-tru scrutările politice și de ori-ce altă natură s'au dovedit a fi numai în mică măsură accesibili și capabili.

Cicero, om de știință și de vieață practică, a consacrat o parte însemnată din anii sei problemei de a face din limba latină — *limbă filosofică*. 'I-a succes în mod admirabil să traducă ideile mai îndemânatică ale școalei gre-cești, în special ideile *Stoicilor*, și anume într'un mod mult mai atractiv și mai captivant de cum au făcut-o înaintașii sei *aristotelieni*.

Mai mult decât atât *Cicero* n'a voit. În tot cazul însă la mai mult nu a ajuns, pentru-că cum știu eu, până acum nu a descoperit nimeni în scrierile filosofice și semifilosofice ale lui *Cicero* vr'o idee nouă, firește, neescepționând nici lucrarea sa fragmentară, conservată pe seama noastră, *despre republică*. Teoria sa era peste tot luată dela *Stoici*; și particularitatea predominantă a lucrării sale o formează destul de amănunțita espunere istorică a constituției romane, pe care el, *Cicero*, întocmai ca și *Polybius*, o laudă ca pe una ce întrunește avantajile tuturor formelor.

Chiar și *dreptul roman*, opera într'adevăr mare și originală a spiritului roman, poate să mulțumească *filosofiei grecești* unele din superioritățile sale teoretice. Dar' nu e chemarea noastră să stabilim mărimea acestei *datorii*. Jurisprudența, ce e drept, e un ram al științei de stat, însă un ram atât de special, încât nu poate fi tratat istoricește numai în schițări generale.

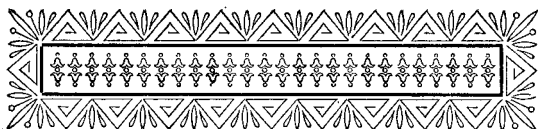
În cele din urmă *Grecii* au încetat dela sine să mai producă ceva de interes durabil.

Puterea covârșitoare a imperiului roman, care a unit membrii tuturor rasselor și națiunilor într'o *dependență* generală, a terminat opera începută, cu domnia macedoneană; ear' deodată cu independența politică s'a stîns și scrutarea științifică în științele de stat.

A urmat un somn de mai multe secole, întrerupt în evul mediu de o ațipeală, ivită numai cam pe jumătate. S'au făcut splendide încercări și s'au ivit remarcabili pioneri, dar o reînviere serioasă a interesărei pentru teoriile de stat a lipsit, până la epoca *renașterei*.

Noua naștere a scrutărei politice și creșterea continuă a formelor evidente și acomodate civilizației din Europa modernă datează însă sigur dela *Hobbes*. Și în tot cazul nu poate fi dusă mai departe îndărăt, decât numai până la zilele lui *Machiavelli*.

II.

EVUL MEDIU ȘI RENAȘTEREA.

Sub domnia romană, deoparte lipsa totală de viață politică independentă, de altă parte enorma dezvoltare a dreptului municipal și a administrației: n'a dat loc teoriilor politice. Era suficient pentru jurisconșulții romani, că forța supremă era cedată *Imperatorului*, și așa a rămas lucrul până la căderea imperiului, din ruinele căruia s'a dezvoltat încet-încet o nouă stare socială și în fine un nou *drept public*.

Dar' condițiile prealabile pentru filosofia politică lipseau; școala de înaltă cultură, în care a devenit mare scruta-re-a greacă, și pe care *Aristotel* o reclama drept garanție pentru folosința

politică, acordată cetățeanului de rînd : a fost tocmai distrusă și aștepta să fie reconstruită. Instituțiunile nouă, sau construite după forme nouă, cari consolidau mereu bazele zdruncinate ale civilizației europene, cu greu puteau fi numite *politice*, în sensul cuvîntului.

Nimerit observă deci *Bryce*, că *evul mediu a fost în esență nepolitic*. O singură chestie mare s'a ivit pe plan în secolul 13 și 14 și a atras tot ce pentru oamenii din acele vremuri oferea vre-un interes față de tratarea politică a chestiilor de stat, anume : *contrastul dintre puterea lumească și cea bisericească*.

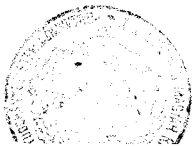
Basa comună, pentru toate părțile litigante era, că atît *papismul* cât și *cesarismul* sînt dela Dumnezeu, și că și unul și altul poate să dispună de jurisdicțiune universală asupra creștinilor, firește, fiecare în cercul seu de activitate. Nelămurite erau numai raporturile acestor două jurisdicțiuni *între olaltă*. Vorba era, că oare domnitorul luman e subordonat în ultima linie celui biserican,

ca lumina mai mică luminei mai mari, sau dignitatea lor e *coordonată*, adecă *egală*?

Astfel întreaga epocă de guvernare a lui *Frideric II.*, omul cel mai eminent al zilelor sale, — după-cum o spun înșiși inimicii sei, — a fost umplută cu lupta împăratului roman purtată în contra *Papei* dela Roma.

Frideric, favorisat la urcarea sa pe tron în mod deosebit din partea Curiei papale, în curând a intrat în certe cu Papa, până-ce în cele din urmă a fost chiar anatemisat din partea Papei. Și nu ne lipsesc indiciile, că *Frideric* era pregătit să apere independența monarhiei și eventual să poarte războiu și dincolo de Alpi. Scopul seu nu era decât a se face singur stăpân peste toate chestiile bisericesti, tot așa ca și peste cele lumești, un plan, în detaliurile sale cam puțin lămurit, dar' de o intențiune sigură.

A declarat pe cale publică de nevalide pedepsele bisericesti croite de Curia papală.

S'a numit pe sine însuși locțiitor al dumnezeirei pe pământ (sau a îndemnat pe urmașii sei să facă așa) și reformator al epocii sale, un nou *Eliseiu*, cu menirea de a zdrobi pe toți preoții lui *Vaal*.

Zicea, că Papa e uns cu mirul *nedreptăței* și că e fariseu, întronat în scaunul așezat pe sentențe putrede judecătorești; că e fals reprezentant al lui Christos și e șerpe seducător, care din curată invidie pentru domnia și înflorirea imperiului neliniștește lumea.

Se crede, că intențiunea lui era ridicarea unei biserici noue, supusă *cesarismului*, cu centrul în *Sicilia*. Principii și popoarele Europei nu priviau cu ochi dușmănoși politica anti-papală a lui *Frideric*; dar' tocmai în zilele celor mai mari succese 'i-a fost întreruptă politica prin moartea sa, surprinzător de subită și foarte suspicioasă. Memoria împăratului escomunicat a fost întunecată, ca de regulă la inimizii Curiei, prin punerea în circulație a diverselor istorii despre monstruoase *eresii* și *blastemii*.

Câtă vreme *Frideric* a fost în viață, acușările acestea nu erau crezute. *Ludovic* cel sfânt din *Francia*, model de regi catolici, se făcea că nu le aude; și însuși *Frideric* le respingea cu indignare. Dar' în fapt el a comis crimă neiertată, când a legat cu Sultanul din *Egipt* un contract just, basat pe principii egale pentru amândouă părțile, — ceea-ce dovedește existența de vederi *politice*, pentru timpurile de atunci lucru prea înaintat pentru a putè fi acceptat.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Dușmănia cu puterea care trăește mai mult decât dinastiile, și *nu iartă și nu uită nici-odată*, s'a dovedit în cursul vremii că nu rămâne fără urmări. *Dante* s'a crezut îndemnat să pună pe *Frideric* între necredincioșii din *Iadul* seu, cu toate-că în cearta purtată cu Curia romană simpatiiile sale erau pe partea lui *Frideric*. Cearta pe care *Frideric II.* n'a putut-o termina în praxă, a rămas moștenire pe seama istețimei *casuistice* din evul mediu. Cearta acea-

sta a dat naștere unei literaturi însemnate, special la *două cărți* (din fiecare parte una) de nume și valoare durabilă. Sentențele papale au fost apărute din partea lui *Toma Aquino*, într'o carte intitulată: »*De regimine principum*«, — pe care, neterminată fiind, a continuat-o discipulul său, *Ptolomeus Lucca*; pe când independența monarhiei a fost afirmată din partea lui *Dante*, în opul său, nu mai puțin renumit, — despre monarhie (»*De monarchia*«).

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Nu se poate zice, că aceste cărți ar fi dezvoltat o teorie desevârșită *politică*; și întrucât ele se apropie de teorie, arată inconștienta reacțiune provocată la *Plato* de tratarea materiei din partea lui *Aristotel*. Amândoi campioni contrari *părăsesc* problema împărțirii de putere, după principii raționale, între diferite elemente din stat. Vorbesc amândoi despre monarhia *absolută*, ca despre singurul mijloc pentru răscumpărarea păcei, ear' cu privire la

domnitorul înzestrat cu prudență își pun încrederea în *providență*.

Dante merge ceva mai departe decât *Toma*; dorința sa nu e numai monarhia, ca cea mai bună posibilă formă de guvernare, ci e *monarchia universală*, necesară pentru bunăstarea tuturor; și *Dante* afirmă, că monarchul universal, neavând să se teamă de rival, și fără să se teamă că va fi cuprins de ambiție, n'ar avè alt scop decât de a domni înțelepțeste și drept. Monarchul, în scrierile lui *Dante*, e bărbatul de stat supranatural al lui *Plato*, transpus din orașul grecesc pe arena creștinismului din evul mediu. Numai sub domnirea sa, — zice *Dante*, — e posibilă adevărata libertate a omului, și tocmai aici residă justificarea domniei sale generale și universale. Doctrina lui *Aristotel*, că meritul guvernului are să fie confirmat de cătră bunăstarea generală a supușilor, e adoptat precis și cu desăvârșire.

»Fiindcă monarchul, — se zice, — e plin de iubire pentru oameni, vrea să

fie bun cu toți oamenii. Pe lângă constituții întoarse însă lucrul nu e posibil. De aceea zice filosoful în »*Politica*« sa, că pe lângă un sistem întors de guvernare omul bun devine cetățean rău; ear' dacă constituția e bună, omul bun și cetățeanul bun sînt noțiuni de egală însemnătate. Ear' scopul acestor sisteme potrivite este *libertatea* de a putè trăi oamenii pentru ei înșiși. Tot așa cum cetățenii nu sînt pentru consuli, *nu sînt nici națiunile pentru domnitori, ci — întors*. Căci precum corporațiunile politice nu sînt supuse legilor, ci întors, legile sînt supuse corporațiunilor politice, tot așa și oamenii, cari trăesc conform legilor, *nu sînt pentru-ca să facă servicii legiuitorului, ci legiuitorul are să le facă lor servicii*. Acestea sînt vederile filosofului, în partea cărței sale unde se tratează acest obiect. De aceea e evident, că cu toate-că un *rege* sau un *consul* e domn peste ceilalți în chestii de guvernare, — cu privire la scopul statului e totuși servitorul celorlalți; în-

ainte de toate însă monarchul, pe care fără îndoială avem să ni-l închipuim ca pe servitorul tuturor«.

N'avem să ne oprim aici, pentru-ca să esaminăm argumentele *școlastice*, aduse în favorul monarchiei, al căror avantaj inerent este: *unitatea față de multiplicitatea celorlalte sisteme*, ceea-ce a accentuat atât *Dante* cât și *Toma Aquino*. Tot așa de puțin putem lua în considerare motivele lui *Dante* pentru identificarea monarchului seu ideal cu adevăratul principe, care purta coroana imperiului din vest, de nou reînviat. La tot casul merită însă să le menționăm, pentru a se vedè pe ce treaptă se aflau științele de stat chiar și la capetele cele mai luminate din acele vremuri. Nu este ceva mai curios în literatură decât do-vada adusă în cartea a doua a opului seu, că »*Romanii sînt trimiși de Dumnezeu să cucerească lumea*«. Psalmiștii, Aristotel, Cicero, Virgil și Sft. Toma, — toți sînt citați ca autorități însemnate și convingătoare, ear' aplicarea psalmu-

lui II. e tot atât de severă ca cea făcută la adresa lui *Frideric II.* din partea predicatorului și a curtenilor sei. Se poate discuta, că oare învingerile romane asupra tuturor celorlalte puteri ale lumii fost-au cuceriri ordinare, sau rezultatul unei sentințe dumnezeiești, că Romanii prin duel formal și convenit au să câștige în luptă domnia universală?

Curios de tot e argumentul, că titlul imperiului roman a fost confirmat de suprema autoritate în suferințele lui *Christos*. Păcatul lui *Adam* s'a răsbunat asupra lui *Christos*. Dar' fără judecată competentă nu e posibilă nici o condamnare; și fiindcă *Christos* a reprezentat întregul neam omenesc, în cazul dat numai judecata tuturor oamenilor era competentă. O astfel de judecată universală a fost judecata romană, făcută de *Pilat*.

În cartea a treia, care e cea ultimă, dovedește *Dante*, că autoritatea cesarismului roman emanează direct dela Dumnezeu, și nu-și ia originea nici dela

Papa nici dela biserică. Combaterea aceasta detaliată a motivelor papale, — despre soare și lună, despre cinstea regilor din Orient, despre cele două săbii etc., — par a fi numai cu un grad mai puțin ridicule decât motivele papale însăși.

Dar' o încercare serioasă e pusă totuși în lucrarea aceasta a lui *Dante*, cu toate-că el a pipăit numai în nisuițele de a da de fundament solid pentru un sistem pe seama dreptului public european. Pe monarch nu-'l consideră de *despot universal*, ci de regent de ordine superioară, pus peste principii și domitorii singuraticelor state, cu misiunea de a *menține pacea între ei*. Datorința lui ar fi (ca să folosim expresiunile de astăzi) să eserceze jurisdicțiunea unui tribunal internațional. »*Unde sînt certe, să nu lipsească judecătorul*«. De aceea e necesar monarchul contemplat de *Dante*, ca să judece chestiile de litigiu între principii independenți.

Filosofii grecești n'au prea simțit necesitatea unei astfel de autorități.

Dante nu ne spune, *cum* ar putè monarchul seu să manueze dreptul; și că sentențele sale cum ar putè fi esecutate; fiindcă sigur o știa, că ideea sa e departe de a putè fi cândva realizată și nici până acum nu s'au făcut decât slabe și poticnitoare încercări de a o realiza. Și totuși, a fost un *ideal nobil*, și noi putem să-l onorăm pe *Dante* cu propriile sale cuvinte, adresate măiestrului seu Virgil: »*Onorate l'altissimo poeta*«.

De altcum trebuie să o spunem despre toți literații din evul mediu, — ca și mai nainte despre *Plato*, numai cât în alt sens, — că în realitate n'au avut absolut de loc nici o teorie despre *state*. Scopul lor era apărarea *papismului* sau a *cesarismului*, după cum cerea trebuința; ear' scrutarea imparțială pe terenul științelor de stat era ceva străin pentru ei. Chiar și însuși *Bracton* (sau poate altul, care imediat după moarte 'i-a completat textul) poate arăta, ce e drept, elemente din teoriile *constituției*, dar' aceste fărîmături sără-

căcioase dovedesc numai existența sărăciei epocii sale în cugetători sistematici asupra astorfel de lucruri. Abandonează ideea regelui englez, ca suveran absolut. Regele *e supus lezei*; și dacă face încercarea să calce legea, oamenii distinși ai țerei, așezați în jurul seu, *au să-l împedece într'un mod oare-care*. Dar' că cum, și prin ce anume autoritate să se facă aceasta, nu ni-se spune; cu atât mai puțin ni-se spune, că unde, dacă nu la coroană, e depusă ultima autoritate politică?

Marsilio de Padua, care a scris pe la începutul secolului al-14-lea, arată dorința de a se întoarce îndărăt la metoda și rezultatele *aristoteliane* și dă dovezi de esacte cunoștințe literare, din cari își formează terminologia sa proprie. Ia în apărare guvernarea după majoritate, cu același argument pe care l-a aplicat și *Aristotel* la formarea imperfectă a corporațiunilor politice, de fapt esistente. E adevărat, că poporul în general e incapabil să guverneze;

dar' poporul știe *de e bine sau rău guvern*at, tot așa cum știe ori-ce om de 'i-se potrivește sau nu păpucul pe picior, fără să fie păpucar.

La un loc face indigetare cu privire la guvernul *representativ*, sau cel puțin referitor la legislativa eserciată prin reprezentanți aleși. *Marsilio* a observat bine divergența între puterea *esecutivă* și cea *legislativă*, pe cari le și întitu-lează cu numirile lor moderne. A luptat pentru perfecta despărțire a autorității bisericești de cătră puterea lumească ; cerea chiar și dela legile și autoritățile lumești să nu facă deosebire între persoane de confesiune divergentă. Ca imperialist înfocat, *Marsilio* merge atât de departe, încât neagă dreptul de preferință ce compete scaunului papal în chestii eclesiastice și de aceea a fost atins și el, lucru natural, de razele *anatemisărei*.

Cu jumătate de secol mai târziu a dat în urmele sale, cu aceeași forță și eficacitate (deși mai mult pentru scopuri

galice și patriotice decât — *imperiale*) cartea numită pe franțuzește: »*Songe du Verger*«, și pe latinește: »*Somnium Viridarii*«, — al cărei autor, după toate probabilitățile, poate să fie *Raoul de Presles*.

Scrutarea modernă în științele de stat se începe însă totuși la *Machiavelli*. Nu că doară am afla la el vre-o parte, vre-un adaus durabil la teoria politică, adaus care ar pute fi conservat ca principiu rodnic pentru consecințele ulterioare (căci operele sale se ocupă tocmai mai mult cu detaliurile politice de stat decât cu scrutări asupra statului însuși): dar' aflăm la el, dela *Aristotel* încoaci atâtiași-dată, existența unui curat și pasionat *dor de știință*. La el vedem restabilită desfacerea aflătoare în decadență, a *eticii* de către *științele de stat*, ba chiar o vedem prefăcută în *principiu*, pe seama tuturor scrutărilor și scoasă la iveală aproape până la *paradoxie și necuviință*.

Machiavelli nu s'a răzimat, în nici o privință, pe *morală*. Acceptează anu-

mite scopuri pentru *domnitor* sau pentru *națiune*; anumite scopuri, pe care le aflăm de multe-ori în viața sa proprie și în suferințele sale, cu toate-că el le condamnă. Pentru el e o problemă curat spirituală, că un domnitor italian cum ar pute în secolul 16 să-și ajungă mai ușor scopurile? *Religia* și *morală* sînt din punctul seu de vedere, acceptat din capul locului, numai *instrumente* în mîna regentului. Nu sînt deci instruătoare și nici măcar călăuzitoare sigure totdeauna, ci sînt simple *servitoare*, de bun folos, însărcinate cu ceva. *Arta politicei* depinde dela bazele permanente și dela motivele interesului propriu omenesc, ale cărui particularități se pot afla numai din *istorie* și din *experiență*.

Espunerea lui *Machiavelli* însuși asupra opului celui mai cunoscut, deși nu cel mai important al seu, făcută într'o scrisoare confidențială, adresată amicului seu *Francesco Vettori*, e destul de lămuritoare. Scrisoarea spune

cum își duce *Machiavelli* zilele în aer liber, la vânătoare, în inspecție făcută prin pădurile sale, în petreceri, la joc de cărți, în cârcîma cea mai aproape de vila sa. Aici își aduna el informațiile și studia oamenii, în diversele lor particularități.

Dar' adevărata plăcere o simțea seara, când depunea hainele dure și prăfuite țărănești, luând manierile unui bărbat de stat, aflător în bună societate, compusă pentru el din bătrânii scoși din cărți, cu a căror vieță și idei își consuma timpul, uitând de nefericire și de sărăcie. 'Și-a dat seamă, că ce ar pute învăța dela ei, ear' rezultatele finale 'și-le-a precizat bine.

— »Am scris, — zice el, — o carte »*de principatibus*«, în care am intrat până la extremele hotare ale facultăților mele în contemplațiuni asupra materiei, imaginându'-mi: care e natura *suveranității*, de câte feluri e, cum se câștigă, cum se afirmă și cum se perde?«

Lucrarea sa o numește : studiu de curată *istorie naturală* ; adecă : esaminarea mijloacelor, prin cari principii despotici (de cari se aflau destui în *Italia*, cu pretenții mai mari sau mai mici), aveau sau nu aveau succes în întărirea poziției lor de putere. Și intențiunea aceasta o are cartea și în esteriorul ei. *Machiavelli* nu aprobă în mod vădit și nici nu recomandă *înșelăciunea și tradarea*, cum 'i-s'a imputat. Purtarea sa publică, încât se știe, a fost sinceră, leală, acasă și afară din casă. Accentuează numai atât, că puterea câștigată pe căi diverse, dacă în general se poate afirma, *are să fie afirmată prin mijloace potrivite*. Nu e de mirat, că omul, care a trăit în politica ce tocmai domnea pe atunci, observată și descrisă esact de el însuși, considera desfacerea politicei de cătră morală de un rău necesar, care trebuia acceptat. Nu putem zice, că el în general nu ar fi considerat faptul de un *rău* ; și tot așa nu putem considera de roade rele

ale doctrinei sale faptele, că despoții și usurpătorii zilelor mai târzîe au avut chiar efect și bun rezultat cu mijloacele recomandate ca eficace din partea lui *Machiavelli*; de es. *Napoleon III*. Ni-
meni n'a învățat din carte secretele despotismului.

Se presupunea totdeauna, că *Machiavelli* a urmărit cu scrierile sale un scop foarte îndepărtat de materia tratată, și multe controverse geniale s'au ivit pe plan la precisarea acestui scop.

Părerile erau destul de diferite și variau între prejudițiul ordinar, că *Machiavelli* a fost un sfătuitor și propagator cinic al depravației, și între im-
nurile de laudă ale literaților moderni, cari îl aseamănă cu *Dante* și *Mazzini* și-l sărbătoresc, cu acestia împreună, ca pe unul dintre cei mai mari anteluptători ai unității italiene. Părerea din urmă e la tot casul ceva mai aproape de adevăr. *Machiavelli*, după educație și după modul seu de vedere republican, nu mai credea în o guvernare durabilă și pu-

ternică republicană în statele italiene, pe cari prea bine le cunoștea. Singura necesitate sbiciuitoare, care făcea de dorit restabilirea prosperității italiene, era aceea, de a elibera țeara de agresorii francezi, nemți și spanioli, cari o devastau și o ruinau; ear' lucrul se putea face, după *Machiavelli*, numai prin un principe italian, care să fie mai cuminte, favorizat mai mult de noroc, și stăpânit de mai multă ambiție nobilă ca ceilalți. Un principe, care să devină putere dominantă în *Italia*, și să-și formeze o armată proprie, destul de tare ca să combată pe dușmani și străini.

Pentru un scop atât de sfânt în ochii Italienilor, erau justificate toate nisuințele politice de pe acelea vremuri; și pe lângă chestia posibilității ajungerii acestui scop, — celelalte chestii, de politică orășenească și de instituțiuni de guvernare internă, se reduceau la nimic. *Unitatea națională* și independența era supremul scop, chiar și în cazul că se puteau ajunge numai cu aju-

torul despotismului militar. Noi, cei-ce
văzurăm unirea Germanilor, făcută
aproape în modul dorit de *Machiavelli*
pentru patria sa, — putem recunoaște
în tot cazul, dacă abstragem dela dife-
rențele condiționate de civilizație și de
moravuri, — că ideea aceasta n'a fost
chimeră.

Și că *Machiavelli* a fost condus de
ideea aceasta, e incontestabil. O aflăm
nu numai în ultimul capitol din cartea
despre domnitori (principi), ci subordo-
narea politicei *interne* celei *externe*, așa
cum o aflăm la *Machiavelli*, își află es-
plicarea tocmai numai în acest plan si-
gur. Pentru *Machiavelli*, tot așa ca și
pentru *Dante*, atâtia pe plan e chestia
asigurării existenței independente, și
numai după deslegarea acestei chestii
vine la rînd, pentru a fi luată în con-
siderație, *forma cea mai bună* a existen-
ței dorite.

Machiavelli, bogat în puterea de
observație și cu o minte sănătoasă prac-
tică, a ajuns însă numai până la *trep-*

tele științei de stat. În sus nu s'a putut urca. De aceea, doctrina sa e mai mult o teorie pentru *conservarea statului* decât teorie despre stat însuși.

În cartea lui *Jean Bodin*, despre stat, ne ridicăm cel puțin în mod definitiv la un punct general al științei moderne politice. *Bodin* poate de fapt să reclame pentru sine, cu *Hobbes* împreună, meritul, de a fi stabilit teoria modernă despre stat; și putem zice, că a dezvoltat-o în timpul cel mai scurt posibil. Doctrina cuprinsă în cartea sa e doctrina despre *suveranitatea politică*.

În fiecare comunitate independentă, guvernată după legi, trebuie să existe o autoritate oare-care (fie că stă dintr'o singură persoană, fie că stă din mai multe), dela care *emanează legile* și prin care se *promulgă legile*. Ear' această putere, isvorul legii, trebuie să stea deasupra legii; nu însă deasupra *datorinței* și a *responsabilității morale*, cum declară *Bodin* cu precauțiune, ci deasupra dispozițiilor administrative ale

statului respectiv, deasupra așa numitei *legi positive* (ca să folosim expresiunea modernă) eșită din suveranitate și forțată de suveranitate.

Găsește-mi persoana sau persoanele, cari cu autoritatea aceasta împreună, — numescă-se ea ori-cum, — reprezintă constituția în mod durabil, — și eată că ai aflat suveranitatea! Căci »*suveranitatea e puterea supremă pusă deasupra cetățeanului și a supusului, fără să fie legată prin lege*«. Puterea aceasta, ori-cum s'ar desvolta ea, e necesară pentru independența statului, și esistența ei e peatra de încercare a independenței naționale.

Acesta e pe scurt principiul lui *Bodin* despre *suveranitate*, acceptat o sută de ani mai târziu de *Hobbes* și de alți publiciști moderni, cu mai mare sau mai mică abatere dela original. E o noțiune ușoară de înțeles din partea cetitorului modern; dar' o mică contemplare asupra-'i ne va arăta destul de limpede, că turnarea principiului într'o

formă sigură nu s'a făcut cu mult înaintea secolului al 16-lea. Domnia de drept a statului e esplicată numai atunci, dacă statul are teritor bine limitat și o administrație durabilă. Dar' sistemul *Europei* din evul mediu n'a fost sistem de stat, nici în înțelesul nostru nici în înțeles grecesc. N'a fost alta decât o adunare și grupare, făcută în prima linie în urma legăturii de dependență și credință personală, prefăcută apoi, — prin raporturi personale, de aceeași natură, între olaltă, — în o gradațiune colosală. Domnitori și sudiți, dela împărat până la cel din urmă proprietar feudal, formau verigile lanțului de fer, care a mântuit lumea de pericolul de a se descompune într'un chaos de părțicele antagoniste. Legile și obiceiurile respectate de domnitori și popor, de domni și oameni, nu erau considerate ca pendente de domnia locală.

Dreptul roman era considerat de autoritate inerentă și absolută, ear' influențele sale s'au putut observa și în

Englitora, unde acest drept n'a fost recipiat nici-odată în mod oficios.

Ș'a căutat, la umbra imperiului roman și în instituțiunile sale moarte, unitatea de direcție și guvernare, — pe care vieața adevărată încă nu o aflase.

Vechea unitate de *sămânție* dispăruse din fața regatelor întărite încet-încet cu ajutorul regenților puternici, ear' prin aceasta 'și-a ocupat locul noua unitate, — *nașiunea*.

Pe ici pe colo, de exemplu în *Englitora*, unde delimitarea neîndoielnică teritorială era dată de natură din vremile de mai nainte, ear' conturbarea din partea străinilor putea fi ușor ținută la distanță: s'a desvoltat în curând un sentiment și o vieață într'adevăr *națională*.

Pentru continent, secolul 15 a fost în general de așa, că *nașiunile abia erau pe pragul educațiunei politice*, de parte deci de a fi fost educate, gata; și când în cel următor, monarchia franceză a început să-și arete adevărata ei putere, — definițiile măiestre ale lui *Bo-*

din ne-au schițat schimbările intrate în profilul politic al Europei întinerite.

Bodin a fost om de știință condensată, și de o erudițiune rară, excepționând cazul curios cu polemia sa în contra *vrăjitorilor*. În chestii de *economie națională*, precum și de altă natură, vederile sale erau mult mai înaintate decât la ceilalți din epoca sa. Nu numai că nisuia să-și pună vederile în praxă, ci a declarat chiar în mod categoric, că consideră de principiu indispensabil *punerea teoriei politice pe bazele largi ale observației istorice*. Întocmai ca și *Machiavelli*, în calitatea sa de cetățean manifesta și el o afecțiune neclintită pentru *libertate* și *drept* și a avut să sufere mult pentru firmitatea sa. Și totuși aflăm în învățăturile sale, întocmai ca la *Machiavelli*, înainte de el, și la *Hobbes*, în urma lui, o anumită tendență vădită în favorul domniei *absolutistice*.

Suveranitatea e definită la el nu numai ca putere ce nu e subordonată legii, ci și ca doamna și stăpânitoarea

legei (putere, care tot atât de bine poate se aparține unui om sau mai multor oameni, unui rege sau unei adunări, eventual amândurora deodată și la o altă). Dar' e gata să identifice pe suveranul teoretic cu adevăratul rege din statele în cari există regi. În patria sa lucrul nu putea fi executat fără greutate. *Bodin* căuta însă exemple în străinătate, căci *Englittera*, unde coroana ajunsese sub *Tudori* la culmea puterii, îi dădea mult de gândit. *Bodin* recunoaște aproape fără scrupuli, ca *Hobbes*, posibilitatea unei monarhii constituționale. Împăratul, după a sa părere, nu e suveran absolut, pentru-că e legat de dispozițiile și conclusele principilor germani. Poate-că poziția lui *Bodin* își află explicație în concepția practică ce o avea el despre statul monarhic. Pentru el era neîndoios, că puterea regelui, așa cum era ea în realitate, e singura modalitate de posibilă guvernare, cu care *Francia* putea fi stăpânită în mod echitabil și just. Trebuie să rîzi când vezi restrîn-

gerile lui *Bodin* (în privința aceasta *Bodin* era mai puțin consecuent decât *Hobbes*), pe cari le pune puterei monarhice, după-ce a definit-o ântâiu ca -- *nelimitabilă*.

Autoritate suverană este deci, cum văzurăm, domnia absolută în stat, fie statul ori-cum ar fi. E o putere, care nu poate fi nici temporar restrînsă, nici delegată, nici supusă regulelor speciale pe cari ea sã nu le poată modifica, și care nu e responsabilă nici unei puteri din lume.

O astfel de putere îi revine ca fapt legal și istoric regelui din *Francia*, ceea-ce însă însemnează numai atât, că regele de demult al Franciei nu avea nici o datorință legală față de supușii sei.

Dar' *monarchii au datorințe morale*; ceea-ce *Bodin* exprimă în limba juridică din zilele sale astfel: *sînt legați prin dreptul natural*.

De aceea, domnitorul absolut e legat, cu privire la datorințele sale mo-

rale și la *onoarea sa*, de învoelile făcute cu principii și domnitorii ceilalți, precum și *cu supușii sei proprii*. Ba, în anumite cazuri, e legat chiar și *de promisiunile antecesorilor sei*, cu toate-că nici o putere suverană, cum ziceau și vechii literați, nu poate lega într'atâta pe urmași, ca legea edată de ea să conțină datorințe vecinice și nemodificabile. *Bodin* demonstrează destul de pe larg și lămurit, cu principii și exemple istorice, că ideea legilor irrevocabile e curată vanitate. Puterea suverană poate, — lucrul acesta se admite, — să abroage legea, dacă legea nu e provăzută cumva cu o clausulă care oprește abrogarea. Dar' fiindcă o astfel de clausulă e *parte din lege* însași, monarchul poate abroga legea cu clausula deodată, pe când puterea legislativă nu o poate face aceasta, de aceea nu e de loc *suverană*.

Până aici *Bodin* se află pe teren solid și pare a fi în perfecta posesiune a teoriilor moderne. El a separat dato-

rințele de drept de către morală și onoare, ear' de altă parte și de către datorințele născute din convențiile dintre puterile independente. Cu separarea expresă a sferei *juridice* de cugetare de cea *etică*, s'a făcut în cadrele științei politice un pas energic înainte, un merit, care în importanță numai gradual se deosebește de desfacerea aristoteliană a *eticei* de către *politică*. Dar' tocmai la locul acesta îi lipsește lui *Bodin* punctul sigur de mănecare. Ne vorbește de legi organice și de dispoziții, cari sînt legate atît de strîns și atît de nedespărțit de natura cutărei suveranități, încât puterea suverană nu le poate abroga; și în privința aceasta se provoacă la dreptul și ordinea de moștenire a coroanei franceze. Mai departe ia de basă pentru stat instituțiuni sociale, cum e *familia* și *proprietatea*, când puterea suverană tocmai în acestea nu se poate amesteca.

Din inviolabilitatea proprietății concludem, că nici monarchul cel mai ab-

solut nu poate pune dări ilegale pe su-
pușii sei fără consentimentul lor. Astăzi
s'ar putè zice, că acestea sînt principii
eminente politice; dar' supremația legală
a statului, sau ca să folosim un termen
englez, omnipotența parlamentară nu le
prea nimerește. Sînt lucruri pe cari nu
le face nici un domnitor cu minte sănē-
toasă; lucruri, pe cari foarte pușini, pro-
babil, nimeni nu le face. Și tot așa sînt
multe lucruri, pe cari omul particular e
prin lege îndreptățit să le facă, dar'
dacă e cuminte nu le face; sau pe cari
un om cu minte sănētoasă și cu bune sen-
timente nu le va face, — dar' prin aceasta
dreptul seu legal nu e de loc atins. Se poate
și așa, ca anumite staturi să aibă anumite
îndreptățiri legale în stat, cari însă în
praxă nu se pun în aplicare, căci apli-
carea lor în ori-ce cas posibil ar forma
act de imprudență politică. De es. co-
roana engleză posedă dreptul neîndoios
de a denega sancționarea legii votate
de ambele case ale reprezentanței popo-
rale, — dar' un astfel de cas nu s'a ivit

dela începutul secolului 18, și probabil nici nu se va repeta mai mult, câtă vreme există prevedere omenească.

Tot așa precum o eserciare dură și imprudentă a dreptului legal și politic nu face să înceteze dreptul celui ce-l posedă, cu toate-că e un drept dur și imprudent: rămâne și acțiunea imprudentă și condamabilă a puterii suverane tot acțiune a puterii suverane, cu toate-că e imprudentă și condamabilă.

Să nu ne mirăm, că Bodin *aici* e inconsecvent; pentru-că rar se întâmplă, ca un cugetător adânc, premergător în general epocii sale, să-și modeleze cu desăvârșire ideile sau să afle drumul spre ele și să-l vadă în plină claritate.

Vederile lui *Bodin*, în particularitățile lor, sânt vrednice să fie discutate ca principii fundamentale.

Bodin respinge fără reserve sclăvia și intră în luptă pentru cea mai estinsă toleranță față de credința religioasă.

Bodin a aplicat nu numai metoda *analitică* (ca *Hobbes*), ci și metoda istorică a lui *Montesquieu* într'un tratat detaliat despre influența climei și condițiile geografice asupra instituțiilor politice și asupra guvernelor. Cartea sa 'și-a câștigat în scurtă vreme mare renume. Afară de traducerea autorului în *latinește*, a apărut în secolul 17 și o traducere în *englezește*. E clar și neîndoios, că *Bodin* nu numai că a netezit calea pe seama lui *Hobbes* și *Montesquieu* (cu toate-că în *metodă*, *apreciere* și *scop* au fost divergenți), dar' acestia 'l-au studiat chiar, și au profitat ceva dela el.

În *Englita* vedem răsărind încercări asupra politiceii speculative, încă în secolul 15, din studiul despre legile și constituția engleză.

Fortescue își dă silințe în opul seu »*De laudibus legum Angliae*«, precum și în scrierile sale mai puțin cunoscute despre dreptul natural și despre monarhia din *Anglia*, să prezenteze puterea

regală, nu ca putere absolută, ci ca putere *restrînsă din partea dreptului*, sau, ca să folosim expresiunea sa, împrumutată din cartea »*De regimine principum*« scrisă de *Toma Aquino* : nu ca putere regală, ci — *politică*.

Regele e șeful, capul corporațiunii politice; dar' poate opera numai conform constituției acestei corporațiuni și prin organele înainte determinate pentru efectuarea fiecărei lucrări.

Ni-se spune în termeni generali, că puterea regală se derivă dela consentimentul poporului. Dar' chestia, că puterea politică (forța) unde residă, nu e rezolvată, tot așa precum nu e scoasă la iveală nici vre-o teorie anumită asupra originii guvernului.

»*Utopia*« lui *Toma Morus* merită să fie menționată pentru renumele literar ce-l are. Dar' cu toate-că conține unele observări, — france sau ascunse, însă toate înțelepte, — asupra societății engleze din primul pătrar al secolului 16, nu poate fi înșirată la literatura

științei de stat. Lucrarea nu e decât o icoană platonice sau supraplatonică, dictată de fantasmă și provocată de platonismul renașterii. Ba »*Utopia*« aparține mai mult decât »*Statul*« lui *Plato* terenului poetic, în urma filosofării făcute în ea asupra lucrurilor politice.

În scrierile lui *Sir Toma Smith* («*De republica Anglorum*» și »*Englisch Commonwealth*«, edate după moartea autorului, la anul 1583), aflăm în multe direcțiuni câte un pion pe seama lui *Hobbes*; ear' capitolele despre suveranitate sînt atît de clare și precise, încât s'ar crede că autorul a cunoscut cartea lui *Bodin*.

Căci, înainte de toate, definează supremația politică într'un mod care nu difere mult de definiția lui *Bodin*; ear' acolo, unde are să vorbească special despre instituțiuni engleze, espune omnipotența parlamentului în forma cea mai trează, la început, precum 'mi-se pare, cu intențiunea de a combate motivele lui *Bodin*, favorabile absolutismului coroanei engleze.

— »Parlamentul a cassat legi învechite, a făcut legi noue, a edat ordinațiuni cu privire la diverse lucrări viitoare, a schimbat dreptul și posesiunea persoanelor private, a legitimat bastarzi, a creat forme de religie, a schimbat măsura și cântarul, a precizat ordinea de moștenire cu privire la coroana țerei, a lămurit drepturile dubioase asupra cărora nu dispunea nici o lege, cu un cuvânt, pentru a fi scurt, parlamentul englez, care reprezintă puterea întregului imperiu, capul și corpul, are să desvoalte o astfel de acțiune, cum a desvoltat cândva poporul roman, prin *Centuriatis comitiis* sau *tributis*«. — —

Principiile lui *Sir Toma Smith* au în tot cazul meritul, că sînt cele mai clare dintre toate câte au fost formulate pe vremea aceea, în limba engleză, de autori englezi.

Venim acum la *Hobbes*, cu care începe școala modernă a *teoriei politice*.

Dacă *Aristotel* a separat *etica* de cătră *politică*, dela *Hobbes* primim des-

facerea politicei și a legalității de către aceea ce admite *dreptul pozitiv*.

Teoria politică a lui *Hobbes* trece, mai mult sau mai puțin, prin toate scrierile sale; e însă cu deosebire evidentă în cartea »*Leviathan*«, renumită și mult apreciată; o carte, care, abstrăgând dela numeroasele escentricități teologice, trădează o remarcabilă cunoștință de cauză.

Principiile profesate de *Hobbes*, cari mai târziu au influențat atât de mult cugetarea politică, se pot reduce la două. Ântâiu: *principiul suveranității*, al doilea: doctrina despre *originea societății civile în contract*.

Cunoaștem doctrina lui *Bodin*, din secolul 16, despre *suveranitate*. Pentru *Bodin* ea se bazează pe scrutarea faptelor săvârșite din partea guvernelor civilizate. Pe lângă ori-ce formă de guvernare, trebuie să ajungem în cele din urmă la o putere *absolută*, căreia sînt supuse toate celelalte puteri din stat, și care nu e supusă nici unei puteri. Posedarea unei astfel de puteri e — *suveranitate*; ear'

persoana, sau corporațiunea în care e întrupată puterea, e — *suveranul*.

Într'o privință *Hobbes* o nimereste mai puțin și e mai slab ca croitor de cărare nouă decât — *Bodin*. În îngrijirea sa de a-și întări doctrina despre suveranitate și de a nu da prilej și motiv de ceartă asupra autorității statului: ne dă o espunere precisă asupra construirii de state, prin legarea contractului între membrii statului. Acest contract *construat*, ear' în espresiuni și formațiuni, după conclusia făcută de autor, *modificat*: a fost pus în curs din partea publiciștilor de mai târziu, ca *contractul original social*.

Dacă ar fi să ne spunem pe scurt părerea asupra cărții lui *Hobbes*, ar trebui să zicem, că el a apărat o doctrină clară și sănătoasă cu ficțiuni inoportune și neîntemeiate, și anume pentru a deriva consecințele pe cari nu le admitea textul. Ear' asta în tot cazul nu e mai mult decât ce se poate spune și trebuie să se spună despre mulți din-

tre cei mai mari bărbați a tuturor epocelor.

Prinderea sigură a tuturor ideilor și admirabila claritate cu care își motiva totdeauna argumentele și rezultatele, — esacte sau neesacte, — a făcut din *Hobbes* un clasic de prima ordine în științele de stat engleze.

Și acum să luăm în privire metoda lui *Hobbes* de a construi statul.

Oamenii peste tot sînt egali dela natură; nici un om nu e atît de tare, trupește și sufletește, ca se poată să nu se teamă de ceilalți, sau atît de slab, ca să nu poată deveni periculos semenilor sei. Oameni, nesubordonați unei puteri comune, s'ar afla în stare de frică și dușmănie reciprocă, adecă în stare de răsboiu, insuportabilă din motivul, că în ea n'ar esista *proprietate*, nici *lege*, nici *dreptate*. Fiecare om caută să-și câștige siguranța; de aceea adună în jurul seu tot ce poate. Pacea e bună, nu-'i vorbă, dar' vieța e necesară; și în stare de răsboiu sîntem îndreptățiți

să folosim toate mijloacele, pentru a ne apăra viața.

Singura posibilitate pentru pace este, să se cedeze din dreptul natural atâta, cât reclamă viețuirea împreună; ceea-ce se poate face numai pe calea consentimentului reciproc.

Esecutarea conștiențioasă a unui astfel de consentiment, în scopul conservării proprii, e o regulă mentală, sau folosind espresiunea lui *Hobbes* e: »*lege naturală*«.

Dar' simpla consimțire de a trăi în pace nu ajunge. Pasiunile individuale și ambiția omenească ar rupe în curând comunitatea, dacă n'ar fi pusă pe base solide. E necesară deci o »*putere comună, care să impună membrilor și să reguleze activitatea lor pentru binele comun*«.

Lucrul se întâmplă astfel: Toți membrii comunității renunță la drepturile lor naturale, în favorul unui singur om, sau în favorul unei corporațiuni, care reprezintă puterea concentrată a tutu-

roră, pentru întregul viitor. Fiecare membru din societate acordă capului ales dreptul de a-l stăpâni, pe lângă o singură condițiune, ca și ceilalți toți să facă asemenea. Persoana, sau corporațiunea, care primește puterea comună, e o persoană nouă. E *suveranul*, cu putere suverană, căruia îi este subordonat fiecare membru din comunitate.

E greu a spune, dacă *Hobbes* voia să espună adevăratul mod în care se formează de fapt guvernele. Eu cred, că astăzi *Hobbes* ar fi gata să recunoască faptul, că cu privire la argumentarea sa, nu este deosebire între aceea, că lucrul așa a fost sau nu a fost așa. În tot cazul e dovedit de altă parte, că omul care desconsideră istoria *contractului social*, n'are dreptul să trăească în societate.

Hobbes derivă dela instituirea acestei comunități atributele suveranității. Autoritatea suveranului se naște din consentimentul supușilor. Suveranul e reprezentantul tuturor, cu scop de a

pune puterea concentrată în serviciul binelui comun. Dar' drepturile sale, ca reprezentant, sînt *nelimitate*, ear' autoritatea sa *nu poate fi revocată*. Supușii, din acest motiv, nu pot schimba forma de guvernare, fiindcă prin aceasta ar viola contractul social, față de suveran, și nici suveranul nu poate să-și depună puterea, pentru-că el nu a legat nici un contract și nici nu poate să desfacă nici un contract.

Supusul, venit în conflict cu instituția suveranității, înceată de a mai fi membru al comunității și se retrage singur în starea primordială, în care ori-cine poate să-și nimicească, fără să calce vre-un drept oare-care.

Din aceste și alte asemenea motive, suveranul nu e *responsabil* și nu e *punibil*. Nimeni nu poate acusa pe însărcinatul seu, atunci, când acesta a rămas între marginile împuternicirii primite. *Toate acțiunile suveranului politic sînt din capul locului autorizate din partea supușilor sei*. De aceea,

purtătorii puterei suverane, pot să comită incorectități, dar' *nu pot să comită nedreptate*. Totodată suveranul are singur să judece, că pentru apărarea și siguranța țerei *ce trebuie să se întreprindă* și în special că în țeară ce fel de doctrine au să fie răspândite.

Așa e dată suveranității puterea asupra legislaturii și asupra justiției, asupra păcii și a războiului, asupra alegerii consilierilor și a ministrilor, asupra pedepsirii și a remunerării, asupra titlurilor și a rangurilor. Și toate drepturile acestea sînt indivisibile. Purtătorul suveranității le poate delega, dar' nu le poate — *vinde*.

Hobbes știe, că suveranul astfel definit nu poate fi un membru din comunitate, un membru singuratic; cu toate acestea să silește să demonstreze, că în Anglita — *singur regele e suveran*. Dar' în opera sa principală nu ne dă vre-un argument prea expresiv pentru această teză din teoria sa. Dovedește, ca mai înainte *Bodin*, că pute-

rea suverană e indivisibilă și cu faptul acesta crede că zdrobește toate teoriile despre monarhiile mixte și restrânse. Modul confuz de espunere a unor pioneri constituționali e pentru el destulă dovadă cu privire la contrastul dintre natură și lucrul însuși. Nu 'i-a trecut nici-odată prin minte, că suveranitatea poate fi depusă atât într'un corp compus cât și într'un corp simplu.

Limitele suveranității, s'au libertățile individului, — după *Hobbes* lucruri de egală însemnătate, — se definează ca drepturi și îndreptățiri individuale cari nu pot fi abandonate în urma unor anumite convenții. Așa de es. nu poate fi nimeni obligat să se sinucidă, să renunțe la conservarea proprie, să se denunțe și acuse singur. Peste tot, ***datorințele supușilor față de suveran nu sînt de durată mai lungă, decât numai pînă suveranul știe să ocrotească pe supușii sei.***

Contemplațiunile lui *Hobbes* asupra legilor civile, îi dau ocasiune să

între mai adânc în detalii, când vorbește despre raportul între puterea suverană și ordonanțele administrative.

— »Legea peste tot nu e *sfat*, ci *poruncă*. Și nu e porunca unui singur om, adresată unui singur om; ci e porunca omului, adresată omului formal deobligat a se supune, prin simpla consimțire la contractul legat«. Cu privire la legea »civilă« a adaos simplu numele persoanei poruncitoare, care e: »*persona civitatis*«, ceea-ce e *comunitatea personificată*.

— »De aceea, dreptul civil îl definesc astfel: e complexul tuturor regulilor date pe seama supușilor, impuse acestora din partea comunității, în vorbă, în scris, sau prin alte acte de voință, în scopul stabilirii deosebirei între *drept* și *nedreptate*, adecă a deosebirei între aceea ce e opus și între aceea ce e în consonanță cu regulile edate«.

În înțeles legal, *drept și nedreptate e aceea ce permite sau oprește statul*, — nimic alta.

Prima condițiune a cugetărei politice și de drept este înțelegerea acestui lucru; și *Hobbes* are marele merit de a fi deschis posibilitatea neînțelegerii. Cel-ce a cuprins cu mintea definiția sa, nu mai poate fi înșelat prin discuții și certe de cuvinte asupra lucrului, că — chestiuni de stat, opuse dreptului natural au sau nu putere de legat.

O astfel de limbă e seducătoare, fiindcă confundă motivele morale și politice ale legii pozitive cu adevărata putere a legii. În praxă, știm bine, că funcționarii de stat nu au voie să primească plângeri și acuse, în cari legile date de suprema putere sunt timbrate de necorecte, fiindcă în asemenea cas continuarea guvernării ar fi imposibilă. Legile, fiind învoieli între guvern și supuși, au să fie împlinite, nu pentru-că sunt raționale, ci pentru-că sunt *impuse*. Legile au să fie, — ear' în statul guvernat înțelepțește *trebuie* să fie, — rezultatul celor mai minuțioase consultări, admise de natura casului dat; ear'

critica ulterioară, nu numai că poate fi admisă, ci trebuie chiar *provocată*. În tot cazul, legile au să fie împlinite, din motivul existenței lor. Cetățeanul, care întreprinde ceva în contra autorității statului, se desface singur dela apartinerea sa la stat, și faptul acesta e corect exprimat la *Hobbes*, în forma original de artificială a *contractului*.

Unele consecințe ale definiției dreptului seu civil sînt următoarele: »Suveranul e singurul legiuitor în toate comunitățile; și fiindcă are putere să edee și să revoace legi, nu e supus dreptului civil«.

Pentru scopurile practice ar fi de recomandat, ca doctrina aceasta să fie exprimată în formă modificată, de es. cam așa: *peatra de încercare a suveranității în comunitatea dată este — legislativa nelimitată*.

Dacă *Hobbes* ar fi aplicat regula aceasta în aceeași formă la Englitera, s'ar fi lovit de unele greutăți; anume: de a se dispensa de conclusiunile lui *Sir Toma Smith*.

Pentru-că valabilitatea dreptului consvetudinar depinde dela voința suveranului, exprimată în mod tăcut. Dar' obicinuința e lege numai câtă vreme suveranul consimte, *în tăcere*. Evident, că dreptul nu poate sta în contrazicere cu rațiunea. De aici declarația, că comunitatea e supremul for judecătoresc peste tot ce e — *rațional*. Consecința pune în mirare pe cetitorul lui *Hobbes*, care a luat cartea în mână în speranța, că nu va afla în ea decât numai maxime asupra despotismului; adecă așa, că *legea, care e poruncă adresată supușilor, trebuie întâiu publicată, pentru-ca să aibă putere de legat*. Nimenea nu poate fi făcut responsabil pentru violarea de drept, dacă nu are facultatea de a intra în contract și de a-'i înțelege consecințele. Și tot așa e și cu cetățeanul, care fără vina sa nu e pus în poziție de a lua act despre existența vre-unei legi speciale.

Am spus mai sus, că desfacerea legalității de cătră politică vine dela *Hobbes*. Contemplațiunile asupra ideilor sale

fundamentale, de cari a fost condus, ne permit acum să stabilim cum s'a făcut desfacerea aceasta.

Hobbes definează suveranitatea legală și îndatorirea legală cu o putere și agerime admirabilă. Se încearcă însă să înghiță politica, ba să contopească și morala, în respectabilă estensiune, cu desevîrșire în legea pozitivă. S'a născut deci necesitatea de a continua cu împărțirea și a trecut cam mult până s'a putut face lucrul acesta.

Austin a fost omul care a terminat în Anglittera acest proces.

Dar' tocmai filosofia acestuia de *drept pozitiv* e încărcată și amestecată cu deco-rațiuni luate din filosofia morală, care aici nu e la loc. Se poate afirma cu tot dreptul, că cartea lui Holland »*Elements of Jurisprudence*« a fost prima carte engleză în care știința universală de drept a fost separată de partea etică a științelor de stat.

Avea *Hobbes* influență destulă pentru a provoca o reacțiune în Anglittera. Dar' corifeii se provocau tocmai la părțile incorecte din doctrinele sale. În loc să

iee doctrina despre suveranitate ca punct de mănecare pentru critica proaspătă și pentru noua construcțiune, ei s'au încercat să evite consecințele lui *Hobbes*, acceptând de posibile mai multe și diverse forme din contractul alcătuitor de stat.

Vom vedè, cum întreprind încercarea aceasta publiciștii secolului al opt-prêzecelea. Vom vedè, cum contractul, losinca dată de entusiasmul lui *Rousseau*, crește și se desvoltă dintr'o simplă ficțiune într'o mare și periculoasă înșelătorie pe seama națiunilor. Dar' vom întâlni și oameni mai adânci, cu mult spirit de observație, pe cari nu 'i-a mulțumit simpla ficțiune cu privire la întemeierea societăței. Vom vedè, cum cu Francezul *Montesquieu* răsare aurora *metodei istorice*, mai târziu aflătoare în plină putere în operele unui om și mai mare, — primul cugetător între cei mai adânci politiciani și bărbat de stat dintre cei mai nefericiți câți au trăit până acum, deși nu din vina sa, — în ale lui *Burke*!

III.

SECOLUL XVIII. ȘI CONTRACTUL SOCIAL.

Mișcarea provocată de speculațiunile politice, în fruntea căroră era *Locke*, n'a fost rezultatul curatei desvoltări a ideilor științifice, ci rezultatul necesității de a avè o doctrină, cu ajutorul căreia să poată fi justificate faptele împlinite. Scrierea lui *Locke* despre guvernul civil în realitate nu e decât o replică de apărare în favorul revoluției din 1688, nu destul de evidentă cu privire la îndreptățirea sa și la politica pendentă de împrejurările speciale, cum e de es. posibilitatea, că un astfel de act (revoluția) poate fi între împrejurări și îndreptățit.

Partisanii lui *Iacob II.* 'și-au motivat punctul de vedere cu acceptarea unui drept neschimbat pe seama regiilor, derivat dela presupusa *instituire divină a monarhiilor.* Dar' doctrina despre dreptul divin n'are, după vederile moderne, nici urmă de îndreptățire. N'a fost rațională, n'a fost spirituală, și n'a fost nici veche. O anumită sanctitate se lipise de regi, din vremile cele mai vechi; dar' ea aparținea *funcțiunei,* nu *persoanei,* cu totul deosebită de funcțiune. Din faptul, că cutare om avea caracterul de *sfânt* până era rege nu trebuia să urmeze, că ajuns odată rege nu mai poate fi delăturat; ci numai, că era îndreptățit să funcționeze ca rege, fără a 'i-se pune *condițiuni.* Observarea, că oficiul însuși stă deasupra dispunerii omenești și deasupra sentențelor de drept a fost acceptată abia în secolul 17. Și ori-cât de absurdă era ea, — a fost întărită din partea unui lung șir de bărbați distinși. S'a încuibat în capul multor capete brave, prefăcându-se în gărgăune sau în peatră de scandal

pentru conștiința prea multor bărbați buni.

S'au pus liberalii să caute un antidot, un preservativ, ear' *Locke* 'l-a aflat în concepția modificată asupra *contractului*.

Hooker a deschis întru câțva drumul spre acest sfârșit. Cu mult mai înaintea lui a spus, într'un mod confus, *Fortescue* și poate și alții, constituția engleză ca clădită pe aprobarea benevolă a întemeietorilor primi ai statului. În cartea ântâia din opul lui *Hooker* »*Laws of Ecclesiastical Polity*«, concepția primește formă mai determinată. Doctrina pronunțată despre starea naturală de război, care mai târziu a dat atâtea arme în contra lui *Hobbes*, în partea ei esențială a fost scoasă la lumină în aprecierile lui *Hooker* asupra situației în care s'ar afla oamenii dacă n'ar esista guvern; ear' originea guvernului e notificată cu expresiuni clare ca: »*circumspectă precugetare, consultare și unire între oameni*«. *Hooker* mai adaugă pă-

rerea că: »*conform naturei lucrului nu e absolut imposibil ca oamenii se poată trăi și fără un guvern public oarecare*«, — o afirmare, care are aparența unei anume contraziceri față de *Aristotel*, cu toate-că în urma stimei cu care *Hooker* citează în continuu pe *Aristotel* cu greu s'ar pute crede că e într'adevăr o — contrazicere.

Aici, ca și în neterminata carte a opta, putem descoperi începuturile unei teorii despre suveranitate, dar' tocmai numai începuturile.

Dacă preotul, căruia generația următoare 'i-a dat numele de *judițios*, într'o măsură deosebit de distinsă ar fi stabilit ceva definitiv în direcția aceasta — ar fi trebuit să deie condițiilor istorice din politica engleză și posibilității practice din partea guvernelor o importanță mai mare decât metodei străbătătoare a lui *Hobbes*.

Locke își ia de problemă turnarea ideilor lui *Hooker*, pe care-l citează espres, în formă pronunțată și determi-

nată. Definiția sa despre puterea politică e admirabil de tirăitoare și e împovărată cu reserve, ca-și-cum s'ar fi temut să dea despotismului un toiag în mână. Signatura acestei definiții este »lipsa unui judecător comun investit cu autoritate«. Dar' cu toate acestea, oamenii în astfel de stare nu se află încă în absolută anarhie. Sînt supuși legilor rațiunii, cari: »învață, — în cas că oamenii țin cont de ele, — cum toți oamenii sînt egali și independenți, și că nici unul să nu facă stricăciuni altuia cu privire la viață, sănătate, libertate și proprietate«.

Stare de războiu există numai atunci când omul, neobservând legile rațiunii, se subtrage singur de sub scutul ei prin aceea că violează drepturile altora.

Locke a dat în formă convenită răspuns la întrebarea, că cu ce drept se pot opune ceilalți și pot chiar să omoare pe agresor? În stare naturală îi stă în egală libertate fiecăruia să exercite puterea executivă a legii naturale și această putere e în societățile moderne singura

justificare pentru eserciarea suveranității față de străinii aflători în țeară. Puteam să așteptăm, ca *Locke* să se provoace în privința aceasta de-adreptul la contractul social, dar' omul e cu mult mai precaut. Ântâiu înșiră atâtea drepturi private câte numai se poate și deduce din ele cu multă iscusință și genialitate dreptul natural asupra proprietății private, premergător fiecărei formă de guvernare. Fiecare se aibă drept de proprietate asupra persoanei sale; ear' doctrina aceasta *Locke* o estinde asupra lucrurilor, a căror construcție naturală omul a modificat-o prin muncă personală, sau cum zice *Locke*: »*cu cari omul 'și-a amestecat munca sa*«.

Un conflict evident de interese a fost evitat, cu ajutorul dreptului natural, în înțelesul căruia dreptul de proprietate e limitat prin facultatea de întrebuințare, sau la tot casul prin datorința de conservare.

După unele observațiuni de introducere asupra formațiunei familiei, ajun

gem în sfârșit la *societatea politică*, descrisă într'un mod curios de nedeterminant.

Omul >avea dela natură puterea, nu numai să-și apere proprietatea, adică: vieța, libertatea și averea în contra usurpărilor și a atacurilor, comise de alți oameni, ci și să pedepsească și să esecute pe cel-ce calcă dreptul (natural). Cum însă nu există și nu poate exista comunitate politică fără să poseadă puterea pentru apărarea proprietății și mijloacele pentru a pedepsi toate esecsele membrilor societății: societate de stat se află și se poate afla numai unde fiecare membru a depus puterea sa naturală, pentru toate cazurile, în mâinile comunității, în care aflându-se, nu e eschisă pentru totdeauna posibilitatea să se provoace întru apărarea proprie la legea edată din partea societății. Și fiindcă pe calea aceasta sînt eschise sentențele private ale membrilor singuratici, comunitatea are să judece în uniformitate pentru toate persoanele, amă-

surat legilor permanente, edate din partea ei«.

Fiecare (ca și la *Hobbes*) renunță la adevărata sa putere în favorul comunității, dar' nu în mod absolut, ci numai pentru casuri speciale și limitate. Celce se alătură la un stat esistent, devine parte contrahentă a contractului pe care e întemeiat statul, bucurându-se de avantajile ce le ofere contractul; și e tot atât de bine legat ca-și-cum ar fi fost present ca parte activă la legarea originală a contractului.

Locke dovedește apoi evident, în contra lui *Hobbes*, că o monarhie absolută peste tot nu e societate civilă; pentru-că un monarch absolut, care »nu e judecător de rînd, înzestrat cu autoritate«, — când e vorba de certe între el și supuși, — se află în fața supușilor sei în stare naturală de lucruri.

Când se întemeiază o societate politică, se pare că dreptul majorității e ultimul isvor de putere, derivat ca un fel de necesitate practică. Fără un ast-

fel de drept statul peste tot nu s'ar putè mişca ca corp. De aceea se pro-voacă *Locke* la adevărata situaţie: »Vedem că în societăţi, cari prin legi positive sînt împuternicite să întreprindă acţiuni, unde numărul pozitiv nu e precizat din partea respectivului drept pozitiv acţiunea majorităţii trece de acţiune a totalităţii, prin urmare majoritatea determină cursul ca pusă în posesiunea puterii generale din partea dreptului natural şi raţional«.

BCU Cluj / Central University Library Cluj
Comunitatea politică e întocmită deci, după teoria lui *Locke*, pe baza contractului legat între membrii dintru început ai comunităţii; contract reînnoit din generaţie în generaţie, în persoana fiecărui cetăţean care a atins etatea necesară pentru a putè judeca asupra rolului seu de supus în stat.

Dacă cetăţeanul, după-cum se în-tîmplă în cele mai multe casuri, se decide pentru statul la care aparţine prin naştere: prin aceasta se face tovarësh la constituţie şi autorisează suveranitatea

statului să stea deasupra persoanei sale. Dar' suveranitatea societății nu e absolută, ci restrînsă la scopuri pentru cari s'a dat. Statul e o societate pe acții, ale cărei operațiuni în mod legal nu pot trece peste scopurile pentru cari a fost creată. Oamenii au pus guvernul, nu pentru-ca să-și controleze reciproc vieța, ci *»pentru a-și apăra reciproc vieța, libertatea și averea«*.

Formele de guvernare pot să fie divergente și de fapt sînt divergente; dar' principiile cari le servesc de basă sînt aceleași. Puterea legislativă e putere supremă și toți membrii statului îi datorează supunere; autoritatea ei însă *nu e volnică*. Înainte de toate ea trebuie să fie eserciată în scopul în care s'a dat, — *spre binele supușilor*. În a doua linie trebuie să rostească dreptul pe baza legilor solide, prin judecători împuterniciți, pentru-că sub o putere volnică, lipsită de norme, supușii se vor simți mult mai rău ca în starea lor naturală. În urmă, nimeni nu poate fi

atacat în vre-o parte a averei sale, fără consentimentul seu propriu sau al reprezentanților sei, sau, cum nimerit e precizat la *Locke*: »nu se pot pune dări pe averea poporului fără consentimentul direct sau indirect al poporului«. În a patra linie, puterea legislativă nu poate să-și cedeze îndreptățirile unei altei persoane sau corporațiuni.

Acestea sînt principiile organice ale guvernului, cari, — întru-cât părerea lui *Locke* poate fi bine înțeleasă, — nu pot fi eserciate de o altă putere. Sînt principii admirabile; dar' astăzi am pute zice că sînt regule pentru prosperitatea politică, ear' nu delimitări pentru capacitatea legală a autorității care însași a edat legile.

Locke înțelege (aceasta trebuie să 'i-o admitem) obiecționarea, că starea naturală e o *hipoteză nedovedită* și lipsită de ori-ce probabilitate și că contractul original nu e decât o simplă ficțiune. Se încearcă serios să se ocupe cu tema aceasta din capul locului, însă

fără prospecte de succes. Starea naturală, zice el, apare în epoca modernă ca fapt într'adevăr esistent, în raporturile statelor independente, între olaltă. Cu privire la siguranța dacă cumva starea aceea naturală a fost în general originala stare a omenimei, *Locke* zice că neclaritatea tuturor rapoartelor de mai nainte și lipsa cunoștințelor pozitive, face să fie abandonată motivarea ori-cărei hipoteze mai clare despre originea comunității, în favorul unei hipoteze plausibile oare-care.

Abstrăgând dela condițiunile aceastea, cari în particularitățile lor ne fac să ne gândim la delimitarea suveranității susținută de *Bodin*, — *Locke* e cu desăvârșire sigur și convins, că »câtă vreme există guvernul, legislativa e puterea supremă; pentru-că, după natura lucrului, superior trebuie să fie cel-ce dictează legi altora«. Dar' autoritatea legislativei nu e irevocabilă; pentru-că »fiind putere depositată, poate fi întrebuințată în mod abusător«. În fiecare

formă de guvernare, comunitatea primește o putere supremă, puterea conservării proprii; o putere, care e baza tuturor instituțiilor existente. Și fiindcă nu e legată de nici una din ele, »nu poate prinde teren dacă guvernul e dizolvat«.

Hobbes ar zice, că puterea aceasta e nume fictiv, pentru posibilitatea faptică a unei rebeliuni eficace, care are de urmare reîntoarcerea la starea naturală de războiu; pe scurt, la starea de anarhie, care trebuie evitată în modul cel mai hotărît. Mai târziu se silește *Locke*, — ca-și-cum ar voi să întîmpine înainte obiecționarea, — să demonstreze, că dizolvarea guvernului trebuie deosebită de dizolvarea societății. »Unde e dizolvată societatea, guvernul nu se poate menține«. Dar' guvernele pot fi schimbate și aduse la cădere în interesul țării, fără a se cere descompunerea societății.

Locke pare-că acceptează două građațiuni în contractul original; *ântâiu*:

oamenii își dau consentimentul că vreau să trăească în stat; *al doilea*: instituțiunile statului respectiv au să primească cutare sau cutare formă.

Întru-cât contractul se referă la crearea unei comunități, el rămâne vecinic și irevocabil; dar' în ce privește depunerea domniei în mâinile unei dinastii sau a unei corporațiuni, *e supus revizuirii în momentul în care binele public reclamă o schimbare organică.*

Locke își ilustrează punctul de vedere cu cazuri ipotetice, în general, dar' cu transparentă considerație la constituția engleză și la revoluția din 1688.

Nu se opune în mod direct întrebării, dacă poate oare să aibă loc schimbarea de guvern în cadrele dreptului pozitiv? Întrelăsarea aceasta e remarcabilă când ne aducem aminte, că parlamentul prealabil al lui *Wilhelm din Orania* »representând în mod cu totul just și liber toate staturile poporului din țeara aceasta«, s'a pronunțat asupra acestui punct *în mod afirmativ*. E imposibil

ca omul să cetească legile engleze »*Bill of Rights*« fără să înțeleagă, că cei-ce le-au contractat, au fost convinși, nu numai despre politica și simțul de dreptate, ci și despre stricta legalitate a *modului lor de acțiune*.

Greutăți tehnice s'au ivit, cu privire la forma și modul esact, după-ce Iacob II. a încetat să mai fie rege. Dar' revoluția a fost executată, ca act de reformare, cu totul în cadrele legii, ba chiar ca o restabilire a legii, și nu ca o desfacere a legăturii legale, devenită nesuportabilă. În tot cazul, metoda lui *Locke* de a contopi legalitatea cu politica a fost tot atât de pronunțată, ca a lui *Hobbes* de a contopi politica în legalitate.

În fiecare punct *Locke* s'a pus, în contrast cu *Hobbes*, pe terenul solid al faptelor, și anume, cu *bun succes*. *Locke* așteaptă obiecționarea, că »hipoteza despre posibilitatea întrebuițării domniei politice acordă întărire pe seama deselor răsvrătiri« și răspunde înainte astfel :

»nu mai mult decât ori-care altă ipoteză; pentru-că poporului adus la miserie și dedat cu abusurile puterii volnice, poți să-'i lauzi stăpânitorii cât vrei ca pe niște tii ai lui Iupiter; să-'i spuni că sînt sfinți și divini; coborîți din cer și trimiși din cer, că sînt așa și așa: poporul va zice și el, că așa este«.

Lămuririle asupra irevocabilului contract al lui *Hobbes* despre suveranitate, sau »*Dreptul patriarchal al Regilor*« scris de *Filmer*, și derivat dela *Adam*, nu va face ca poporul să considere de suportabilă guvernarea care de fapt îi este insuportabilă.

Nu e de loc lămurit, că *Hobbes* ar fi fost gata să afirme, că lucrul acesta n'ar fi imposibil. În tot cazul, din diferitele pasaje scoase din »*Leviathan*« și din alte scrieri se pare a fi clar, că *Hobbes* a pus preț esagerat pe influența teoriilor politice, răspândite sub aparența autorității civile și bisericești. Se pare că era de părerea, că oamenii ar crede

necondiționat tot ce le-ar spune superiorii, chiar și când interesele lor proprii, destul de clare, ar fi atinse, și că suveranul ar pute să-și facă să creadă ce vrea el, dacă ar băga de grije ca altul să nu facă lucrul acesta.

De altcun șovăielile și semiadeverurile lui *Locke* și a urmașilor sei, își află esplanarea în parte în natura practică a problemei. Nu cutezau să spună lămurit, că regele Engliterei nu e suveran, în sensul politic al suveranității.

Locke zice de es.: »într'un stat, în care puterea legiuitoare nu funcționează în continuu, ear' eșecutiva e pusă în mâna unei singure persoane, care încă ia parte la legislatură: persoana aceasta singulară în sens strict încă poate fi numită suverană«. Afară de aceasta *Locke* s'a ferit formal de definițiuni esagerate. Nici unde însă nu e așa de precis, când e vorba de autoritatea supremă a parlamentului englez (căci asta o avea în vedere totdeauna când vorbea de »legislativă«), ca *Sir Toma Smith*

un secol mai înainte de el. Ear' cu privire la *prerogative*, n'avea un punct de vedere atât de pronunțat și nu era atât de esact ca *Selden*.

Selden, ca avocat ingenios, zicea, că în general *nu există minuni*. Prerogativele formează un drept, care privește coroana și după natura lor nu divergează de celelalte ramuri ale dreptului. La *Locke* mai găsim o umbră de misteriu. Prerogativele formează o îndreptățire vagă și extraordinară, întocmai ca și puterea legislativă însăși, limitată de norma, că se folosește, în bună credință, pentru binele public.

Ficțiunea creatoare a contractului original a fost folosită din partea lui *Hobbes* în scop de a câștiga absoluta putere pentru '*Leviathan*'; ear' din partea lui *Locke* pentru a arăta, că o guvernare moderată constituțională nu numai că e motivată din partea dreptului natural, ci e chiar singura guvernare justificată din partea dreptului natural.

A rămas rezervat pe seama lui *Rousseau*, ca ficțiunea aceasta să o folosească pentru scopuri pe cari *Hobbes* le considera de nebunii perfecte ale anarchiei, ear' *Locke* s'ar fi îngrozit de ele.

Propunerile lui *Locke*, -- cum a dovedit-o *Morley*, — sînt limitate din toate părțile prin reserve practice și sînt după putință departe de punctul de a croi dogme mobile și generale. *Rousseau* a fost mai popular decât *Locke* și mai dogmatic decât *Hobbes*; ear' rezultatul este, că »*Contractul social*« a devenit cea mai eficace și cea mai periculoasă *fantasmagorie politică*.

Contractul social contemplat de *Rousseau* se deosebește de contractul celorlalți teoreticieni prin faptul, că-'și aroagă însușirea de a crea o putere comună și suverană; dar' se lasă totuși fiecărei părți contrahente libertatea de mai nainte, fără îndatorirea de a fi supusă altuia decât numai sieși. Fiecare renunță singur la sine și la drep-

turile sale individuale, — tot așa ca la *Hobbes*, — dar' cesiunea se face în favorul *întregei societăți*, nu în favorul unui suveran. »Drepturile fiecare le donează tuturor, nu le donează persoanei«. Espresiunile contractului, — fiindcă *Rousseau* cunoaște toate espresiunile, — sînt următoarele :

— »Fiecare dintre noi își pune persoana și facultățile la un loc, într'o grămadă comună, sub conducerea voinței generale, și fiecare membru formează parte nedespărțită din întreg«. Fiecare membru va fi numit »*cetățean*«, dat fiind că e participant la »*suveranitate*« ; ear' »*supus*« e numai întru-cât e dator supunere legilor de stat. Cel-ce neagă voinței generale supunerea, va fi constrîns la supunere, din partea corpului întreg; ceea-ce însemnează »*că va fi constrîns să fie liber*«, — frasa ominosă a lui *Rousseau*.

Puterea suverană, produsă în modul acesta, e tratată așa cum nici *Hobbes* n'o putea face mai bine. Ea e indivi-

duală, nu se poate pune în vânzare și cum se vede e și *infalibilă*, dacă numai »*voința generală*« e bine exprimată. Suveranul e dator să fie drept, în acel sens ca să nu aibă frică de oameni. Legea e definită numai prin semnatura generalității, așa, că alegerea unui rege sau a unei dinastii nu poate fi de natură legislativă. O definiție, că »*Bill of Rights*« în parte e lege în parte nu, ear' ordinea de moștenire asupra tronului nu e lege de loc, — nu e recomandabilă ca studiu pentru științele de stat în Anglita.

Scopul urmărit de *Rousseau* e evident; anume, ca sentința luată din *Hobbes*, că nici o lege nu e nedreaptă, să fie împăcată cu definiția sa proprie asupra dreptății pretinsă dela suveran. Mai departe, nici o putere în stat nu e suverană. Legiuitorul nu e suveran, ci numai organ și servitor al comunității suverane. Guvernul nu e suveran, ci e mijlocitor între comunitate, cu însușirile ei corporale și suverane, și între mem-

brii ei singulari, ca indivizi, ca supuși. Tot așa cum guvernul nu poate eda legi directe, nu poate nici suveranul să guverneze în mod direct.

Tendența guvernelor e însă usurparea suveranității și prin aceasta se calcă contractul. Asta e slăbiciunea tuturor statelor, slăbiciune, care în cele din urmă le sapă groapa. Corpul politic, întocmai ca și cel fizic, merge drumul spre moarte, din momentul nașterii sale.

Rousseau nu esită a recunoaște, că perfectă eserciare a puterii suverane, așa cum 'și-o închipuește el, e cu totul imposibilă; căci cum se poate aduna întregul popor suveran la o consultare comună? Răspunsul seu însă e, că statele moderne sînt mult prea mari. El ar dori se vadă restabilite earăși orașele de demult independente grecești, sau cel puțin aceea ce după părerea sa era oraș grecesc. În adunarea poporală fiecare cetățean e totodată funcționar și ori-ce domnie pausează. Guvernul repre-

sentativ, acolo unde există, nu e decât espedient. Deputații în realitate nu pot să reprezinte puterea poporului. Nu pot fi decât numai *însărcinați*, a căror lucrări trebuiesc *ântâiu ratificate*. Libertatea engleză nu e decât iluziune, căci poporul englez e sclavul parlamentului ales din partea sa. Reprezentanța politică nu e în realitate alta decât rămășițe din nedreptățile feudale. De aceea abia există pe pământ națiune, — din lipsa de corectă explicare a »*voinței generale*«, — care să aibă legi în sensul corect al cuvântului.

Dar' mai departe, cum se poate uni justa și adevărata suveranitate a poporului cu mărimea statului și cu mijloacele sale de apărare? *Rousseau* promisese că se va ocupa serios cu chestia aceasta, dar' nu s'a ținut de vorbă, nici în »*contractul social*«, nici în celelalte scrieri ale sale. La aparență intenția sa era crearea unui guvern *federativ*, în scopul politicii esterne. Constituția *elvețiană*, cu toată-că pe atunci nu era per-

fectă, ar fi dat fără îndoială o parte bună din sistem, cu privire la tema aceasta.

• *Contractul social* • a fost foarte des prezentat ca identic cu contractul dintre rege (sau alt domnitor) și popor. *Rousseau* respinge ideea aceasta în mod categoric. Guvernul, după concepția sa, nu emanează din contract, ci dintr'un act al suveranității. Presupunusul contract, zice el (destul de adevărat, dar' din gura lui sună cam curios), nu e contract civil ci numai natural și nu e supus sancțiunii unei autorități comune. Numai *un* contract există, anume : originalul contract social, legat la început. Acesta nu lasă loc pentru altul, pentru-că comunitatea a câștigat prin contractul dintâiu drepturile tuturor celorlalți membri singuratici.

Atât de sigur e *Rousseau* în drepturile poporului suveran, cari nu pot fi puse în vânzare, încât se pare că confirmă împărțirea autorității, privită de periculoasă și de neadmisă din par-

tea literațiilor constituționali, cum e *Locke* și alții. Despre dictatură vorbește cu sânge rece; și pe vremea comitetului de bunăstare, guvernatorii iacobini ai Franciei au rămas mai mult decât credincioși principiilor sale. Dar' mai era o mare greutate, cu privire la exercitarea drepturilor din partea poporului suveran. *Rousseau* a explicat, firește, ca toți ceilalți teoreticieni în ale guvernului, de ce cetățeanul oponent trebuie să fie legat prin legile majorității. Dar' o face într'un mod mai puțin sofistic și mai nedibaciu decât *Locke*, care în punctul acesta e într'adevăr destul de liberal, provocându-se la oportunitatea practică.

Ajunge atâta pentru a schița pe scurt sistemul politic al lui *Rousseau*; sistem a cărui importanță istorică rezidă în faptul, că e în mare măsură responsabil pentru explicarea dată drepturilor omenești.

Esplicarea aceasta, aparținătoare perioadei celei mai vechi din marea re-

voluție franceză, ridică confuzia asupra dreptului legal și a oportunității politice, precum și răspândirea fraselor banale (cu reserve atât de estinse încât devin iluzorii), la o înălțime, care rar a fost atinsă, dacă a fost vre-odată atinsă, de un alt document politic. Doctrina, că omul se naște liber și cu drepturi egale; suveranitatea colectivă a națiunii și »*voința generală*«, cari exprimă legi pozitive: sînt luate de-adreptul dela *Rousseau*. N'ar fi just, dacă am denega ori-ce merit *declarațiunii*. Punctul șapte, opt și nouă, exprimă într'o limbă ce esclude obiecționările, maxime importante, referitoare la legislatură și la administrație. Dar' întru-cât *declarația* conține o teorie politică, ea formează o permanentă admoniere pentru națiuni și bărbați de stat, să nu se dimită la formalități.

Succesul original între rege și popor a fost discutat în desbaterile dela *Westminster*, cu ocasiunea abdicării lui Iacob II.; dar' a fost norocul, că En-

glezii au scăpat de primejdia de a le încorpora în legile lor »*Bill of Rights*«. Resultatul principiilor din 1789, cum se numește de multe-ori *declarația drepturilor omenești*, a fost, că dezvoltarea politiceii în Franca a fost împedecată în praxă și în teorie, întimpinată fiind cu prevenție, până la o estindere aproape necalculabilă.

Pe când »*contractul*« *lui Rousseau* eșia nou de tot de sub presă, *Blackstone* trata în Englitera cu totul în alt mod principiile lui *Locke*. Abstracție făcând dela critica plină de foc a lui *Bentham*, găsim, apropiindu-ne cu sinceritate de *Blackstone*, că el nu numai a corăspuns facultăților sale, ci în materie a îndreptat în mai multe puncte pe — *Locke*.

Ântâiu, n'a acceptat punctul de vedere, că starea naturală trebuie considerată ca un fapt natural; ear' prin aceasta a evitat greutățile pe cari *Locke* mai mult le înfrumșeța decât să le întimpine cu scuse spirituale dar' slabe. »Societatea formalicește nu se începe cu

învoiala indivizilor«. *Blackstone* tratează familia ca *unime a societății* și reduce contractul original, cu toate-că termenul acesta nu-1 folosește, la faptul, că oamenii s'au adunat în societăți și s'au alipit reciproc de olaltă, *pentru-că nu puteau să facă altcum.*

În doctrina despre suveranitate e mult mai clar decât *Locke*. »În toate formele de guvernare există și trebuie să existe o autoritate absolută, supremă, iresistibilă și necontrolată, în care sunt depuse *iura summa imperii* sau drepturile suveranității«. Și revenind asupra doctrinei lui *Sir Toma Smith* confirmă, — contrar rezervelor vage ale lui *Locke*, — că în *Englittera* autoritatea aceasta aparține parlamentului și că nu există posibilitate legală a o căuta altundeva. Ceea-ce face parlamentul nu poate face să fie nefăcut nici o autoritate din lume. Desfacerea dreptului de cătră politică e încă departe de terminare; dar' *Blackstone* e totuși mai aproape de starea adevărată a lucrurilor decât *Hobbes* și *Locke*.

Am scos pe *Blackstone* și *Rousseau* din ordinea naturală, pentru-că era oportun ca să putem arunca o privire asupra contractului social, în diversele sale forme. Doctrina espusă n'a scăpat într'acestea de critică, în patria proprie.

Hume 'și-a făcut șiieși o plăcere dublă, — despre ce putem fi siguri, — analisând o sofismă filosofică, (pentru unii articoli de credință) și arătându-i golătatea astfel, că într'adevăr n'a mai rămas nimic de zis. Dar' *Hume* a fost dărîmător și n'a fost și reconstructor. N'avea nimic ce pune în locul ficțiunii plăcute, care natural că trăia mai de parte pe piața publică politică, cum zicea *Stetan Leslie*, încă multă vreme și după ce-'și perduse întregul conținut spiritual.

Concepțiile sale politice sînt sărăcicioase și mecanice, ear' imaginația sa despre statul perfect e una din cele mai plictisitoare și sterile eserciții de forță imaginară politică, din toate epocele.

Era un Francez, care aflase leacul pentru ficțiunile lui *Rousseau*, dacă com-

patrioții sei știau să-1 prețuiască. *Montesquieu*, cu toate scăderile și iregularitățile sale, e părintele scrutărilor moderne istorice. Cunoștințele sale erau în mare parte dure și imperfecte; concluziile sale precipitate, ear' judecata sa greșit derivată; cu toate acestea a rămas credincios marelui adevăr, că știința serioasă de stat nu se poate clădi în aer, jucându-ne cu oameni imaginari, de rassă neprecisată și fără patrie, aducându-i la olaltă prin combinațiuni volnice, și creând astfel ceva analog cu castelul copilului compus din scândurele. S'a ocupat cu instituțiunile politice ca cu o parte a grupurilor; cu tipuri desevârșite istorice, ca determinate de condițiile istorice.

Englezii să-și aducă aminte cu mândrie, că el a fost membru al societății engleze: »*Royal Society*«, societate, care a recunoscut atât de timpuriu în persoana sa, că chestiile politice trebuie tot așa apreciate într'un mod științific ca și ale *fisicei*, pentru-ca opul

scrutătorului să primească un caracter curat științific.

Terenul lui *Montesquieu* cuprindea două idei, splendide din firea lor, afară de aceasta escluse de atingerea de rînd a publiciștilor din zilele acelea. Scopul lui era stabilirea unei teorii comparative asupra legislaturii și a instituțiilor, amăsurat recerințelor diverse, reclamate de formele de guvernare, și a unei teorii comparative asupra științei de stat și a dreptului, basată pe o estinsă observație a sistemelor faprice din țările diferite. În partea întâia a planului acestuia 'i-a premers într'o privință *Machiavelli*; dar' în sens limitat și pentru un scop singular. Scopul al doilea însă a fost nou cu desăvîrșire.

Am văzut, că esecutarea nu corăspunde concepției. Lipseau mijloacele pentru a face să fie așa. Puține cărți sînt atăt de nepotrivite să fie apreciate după estrase făcute din ele, sau după censurări parțiale, ca tocmai cartea »*Esprit de lois*«. Conține multe capitole, cari pu-

teau fi scrise numai de un vorbăreț adunător de impresii de călătorie. Pe lângă aceasta *Montesquieu* nu e deloc norocos în contemplațiunile sale. Se scuturase de multe iluziuni existente în epoca sa, dar' nu s'a putut desbrăca de permanenta ispită a secolului 18, de a crede, că oamenii sînt mai cuminți de cum sînt în realitate. De aceea vedem, cum consideră el motivele ipotetice ale politicei de stat de un fel de *obiceiuri barbare*, cari mai mult ori mai puțin au fost îndreptate de către misionarii iesuiți și alții. A recunoscut cu tot dreptul, că obiceiuri, cari nouă ni-se par nebune și monstruoase, nu pot esista fără să aibă motiv de a esista. Nu mai puțin avea dreptate când afirma, că instituțiunile unei comunități depind dela împrejurările speciale, și că în consonanță cu ele trebuie studiate, — dar' înșirând condițiunile 'și a uitat de oameni înșiși. Nu înțelegea, că pentru a înțelege societatea civilă, foarte divergentă de societatea noastră, se cere să cunoaștem încâtva moravurile primitive, precum și carac-

terul membrilor din societate, și tot așa și punctul de culminație la care au ajuns acestia în cultura generală. Pe scurt s'a oprit în fața descoperirii, că instituțiile sânt chestii de rassa și de împrejurări. Dar' la câțiva pași numai în fața descoperirii, pentru-că a făcut un drum însemnat în aplicarea fiziologiei asupra științei de stat.

E de puțină importanță că *Montesquieu* negligă rassa; dar' e de mai mare importanță, că esagerează în ce privește efectul modificat al împrejurărilor esterne. Aflăm mai departe, că și metoda sa istorică, așa imperfectă cum era, 'l-a reținut dela multe greșeli posibile; d. es. străbate esact descrierile trandafirie ale imperiului din *China*, cari erau magazin de motive pentru moraliștii secolului 18, chiar și pentru *Voltaire*. Și aceasta din motivul, că 'și-a dat silințe să studieze faptele în întregul lor.

Mai departe, observațiunile lui *Montesquieu* asupra Engliterei, destul de numeroase (deși de multe-ori slab îmbră-

cate, ca la *Locke*, în forma presupunerilor), nu sînt lipsite de greșeli; dar' peste tot dovedesc o străbateră admirabilă în forțele eficace ale politicei esteriore, și ce e mai mult, chiar și în caracterul englez. E superfluu să se facă multă vorbă asupra prudenței sale în general și asupra forțelor sale spirituale; căci un literat dela mijlocul secolului 18, care, deși în mod ironic, a știut să facă propunere pentru o învoială internațională cu privire la comerțul de sclavi, — n'are trebuință de specială recomandare. Mai departe, răspunde cu sinceritate rară la obiecționarea veche în contra guvernelor luate din popor, că *poporul în general nu e competent în chestii mai adânci politice*. Și nu se poate aștepta ca să fie competent, dar' de altă parte *nu strică să se declare de competent*. Lucrul principal este, ca poporul să se intereseze de ele. Esperiența și lămuririle au să dea naștere încrederei, pentru-ca greșeala să fie egalată.

Montesquieu a fost mult stimat în patria sa; dar' pentru scopuri practice

n'a fost prea luat în seamă. Dacă politicianii au făcut întrebuințare într'un mod oare-care de revoluția lui *Montesquieu*, s'a întâmplat numai pentru a trage conclusiuni din greșelile (rătăcirile) sale și pentru a le esagera în praxă. Cei din Anglittera 'l-au înțeles mult mai bine, și a fost timbrat chiar și de părinte spiritual al lui *Blackstone*. Dar' opul seu, publicat la 1748, cu greu a putut avea o influență mai mare asupra cuprinsului cărței lui *Blackstone*, fiindcă cartea era compusă dintr'un șir de prelegeri, ținute în *Oxford*, la 1753.

Englezul *Burke* a pățit-o mai rău decât *Montesquieu*. 'I-s'a dat trista satisfacție să-și vadă nebăgate în seamă cele mai bune sfaturi; ear' neglijența aceasta să o vadă urmată de relele prorocite de el; și dacă mai târziu 'i-s'a dat totuși atențiune, s'a întâmplat pentru-că convingerea sa politica s'a acoperit cu pasiunile răpitoare de vederi, ale celor ce-'l declaraseră de apostat.

Am zis mai sus, că e greu a face o espunere sumară despre ideile lui

Montesquieu, pentru-că cu toate-că el crede a fi sistematic, deviează de multe-ori și nu e egal în tratarea ideilor într'atâta, ca să poată fi adunate într'un mănunchiu. O resumare a materiei va contribui puțin la recunoașterea adevăratei sale importanțe, pentru-că meritul residă de multe-ori mult mai mult în dispoziție și în tratare, decât în materie însași.

La *Burke* greutatea e și mai mare. *Burke* e plin de idei; are doctrină mai multă decât se află în sistemele celorlalți; dar' ideile sînt atît de admirabil țesute în discuția specialelor chestii factice, încât se opun când vrei să le scoți la iveală ca exemple. Ideile sale se nasc din o permanentă cugetare; dar' nu sînt în nici o formă împreunate într'un argument colectiv. O lumină de mare înțelepciune pare a lucî din toate operele sale; dar' e o lumină nesigură, al cărei punct de flacără nu e evident, ci e numai presupus. Faptul trebuie atribuit în prima linie împrejurărilor de viață ale lui *Burke*, și accidentelor

legate de activitatea sa ; dar' stă în legătură și cu natura modului seu de cugetare. Putem fi siguri, că *Burke* n'ar fi ridicat, sub nici o condițiune, o teorie formală despre științele de stat. Era sceptic când trebuia esagerat formalismul și n'a fost nici-odată atât de fericit ca atunci, când a pus în aplicare forța extrem de strălucită a cugetărei politice, care a esistat cândva în oratoria engleză, pentru a descoperi primejdia cugetărei rafinate. Nu s'a ferit s'o spună, că se teme de definițiuni. »Metafisica nu poate fi fără definițiuni; dar' prudența e precaută în definițiuni«. A declarat că e »decis a nu trece cu înțelepciunea peste ce s'a scris în legisla-tură și în praxă«. *Burke* nu numai că nu e perfect ca dascăl, dar' înzădar vom căuta să dăm în cartea sa de vre-un conținut formal.

Când ridică acuză în contra legilor monstruoase din Irlanda, reduce valoarea legilor positive la cel mai mic mi-nim posibil. Admirabil de frumos a fo-

losit *Burke* într'un loc limba celui mai celebru măiestru a școalei istorice, când a zis: »tot așa cum nu are legea îndreptată în contra masselor de popor caracterul unei instituțiuni raționale, nu-l are nici autoritatea legii, pentru-că în ori-care formă de guvernare, *adevăratul legiuitor e poporul*, fie că îndemnul nemijlocit și normativ al legii residă într'o singură persoană sau în mai multe, fie că ultimul și adevăratul bold îl formează consentimentul direct sau indirect al poporului. Dar' nici întregul popor n'are dreptul să edee lege împotrivoare întregii comunități«.

Același *Burke* însă, combătând declarația drepturilor omenești, vorbește despre puterea legală în sens cu totul divergent. În tratatul despre legile Papei face cu drept cuvânt imputare lui *Hobbes*, că a inaugurat o doctrină monstruoasă. În reflexiunile sale asupra revoluțiunei franceze auzim pe un moment glasul doctrinei lui *Hobbes*, și anume aproape aceleași cuvinte. »Dacă

societatea civilă e fătul contractului, contractul trebuie să fie legea societății. Și nici o persoană nu poate reclama un drept opus contractului. »Pentru a salva dreptatea renunțăm la dreptul de a determina noi înșine, că în anumite puncte ce e pentru noi mai de importanță. Pentru a pute ajunge la o libertate oarecare ne adresăm cu încredere *totalității*«.

Guvernul e ceva separat de drepturile naturale. Guvernul e pus pentru-ca să poarte grije de trebuințele omenești și să țină în frâu pasiunile, cari »numai pe lângă puterea proprie a individului pot fi satisfăcute«, ceea-ce e egal cu »*puterea generală*«, — a lui *Hobbes* — »pentru a impune oamenilor«. Și pentru un moment ni-se pare că *Burke* ar fi gata să cadă la pământ și să adoreze pe »*Leviathan*«, dacă acesta 'i-ar da o sabie în mână să atace pe *Iacobini*.

Dar' e același *Burke*, omul ce vorbește în două direcții și vorbește folosind într'adevăr aceeași voce.

Mânia sa pentru asupririle protestante din Irlanda și pentru actele de brutalitate ale Iacobinilor din Franția e născută din același izvor. Punctul seu constant de mănecare, atât în afacerea Irlandei, cât și în a Engliterei și a Franției, e acela, de a te provoca la experiență când stai în fața dogmatismului.

Nu admite, ca șef politic, nici simpla deducție din afirmările generale și nici litera moartă a instituțiilor positive, ci numai regula, basată pe dreptate și utilitate, care a menținut drepturile și libertățile esistente. Dorește, ca doctrina de stat să fie considerată de o știință parlamentară și nu ca șemă pentru demonstrațiuni făcute a priori. 'I-s'a făcut odată imputarea că-și calcă principiile proprii. 'I-s'a adus învinovățiri, că se contrazice, spunându-'i-se, că »*reflexiunile*« nu stau în consonanță cu vieța sa publică de mai nainte. Răspunsul 'l-a dat în cartea în care, criticând aspru teoria socială a Iacobinilor, s'a apropiat de o

motivare clară a teoriei proprii mult mai mult decât în ori-care din celelalte opuri ale sale.

În numele supremei autorități a poporului ni-se poruncește, — zice el, — să recunoaștem pentru modificarea baselor de guvernare o putere nelimitată, ca un lucru, nu de necesitate extraordinară, ci de drept universal. Ce e poporul? Un număr de indivizi, neuniți și inconsistenti, — părțile imaginare ale contractului social, — nu e poporul; și indivizii înșiși nici nu se pot preface în părți contrahente, prin contracte de ocazie. Masele numărate după capete, după numărare nu sînt cu nimic mai mult decât înainte de numărare. Unitatea corporativă a poporului e în faptă un lucru artificial; dar' arta e lungă și cu argumentul acela e mai ușor a distruge o națiune decât a o reconstrui. Și cum e eserciată suprema autoritate a poporului? Prin voința unei majorități. Ce putere are majoritatea pentru-ca se oblige minoritatea? Earăși o putere

artificială; sau mai bine zis puterea cea mai artificială.

E în sine luat curată ficțiune formarea unei personalități corporative, din mai mulți oameni; ear' lângă ea mai vine pusă una, și anume »cea mai îngrozitoare ficțiune a dreptului pozitiv«, — punerea majorității în poziția de a întreprinde acțiuni, ca personalitate corporativă. Și pe concepțiile acestea artificiale și de drept voiau cugetătorii revoluțiunii franceze să așeze autoritatea dreptului pozitiv însuși, — confundându-le cu principiile de drept și civile. Că majoritatea unde poate să aibă puterea de a decide, în cari anume casuri, și cât de mare are să fie majoritatea, — e chestie de învoială. Poporul n'are dreptul să esercieze o autoritate de stat oare-care, după propriile sale principii. Dacă »prescripția și posesiunea neprecugetată nu dă titlu de proprietate«, — ce pretensiune mai bună poate să ridice o ceată de bandiți și incendiari asupra teritorului numit *Francia*? Societatea

civilă nu se face prin numărarea capetelor. Ea e un organism social și totodată e ordine socială. Și dacă în perfecționarea ei e încâtva artificială, n'are a face. E totuși mai aproape de starea naturală decât »un mod de viațuire sălbatic și neînfrânat«. Sau mai bine zis, tocmai pentru aceea e așa cum e, pentru-că e artificial perfecționată, căci »*arta e natura omului*«.

Acesta e sensul comentariului făcut de *Burke* asupra ideii fundamentale a lui *Aristotel*. Omul e născut pentru a deveni cetățean al acelei ordine sociale în care a ajuns să fie încorporat și e legat de ea prin datorințele altora față de el și prin ale sale datorințe față de alții, cari însă nu sânt împlinite și nici nu pot fi împlinite de el însuși. Nici nu se naște ca unitate lipsită de legături și nici nu câștigă prin vr'un contract oare-care titlul fantastic de drept al unei a miia parte din suveranitatea indivisibilă a poporului.

Nici odată nu s'a rupt în bucăți și nu s'a călcat în picioare sofisteria poli-

tică cu mai bun succes. Contractul social a fost redus în mâinile pline de putere ale lui *Burke* la aceea de ce era declarat odată, anume: »la pleavă și drențe și sărăcăcioase fășii de hârtie murdară, asupra drepturilor omenești«. Cu toate-că pare a fi imposibil ca *Burke* însuși să devină sofist, prea puțin s'a ferit totuși de sofisterie și așa poticnește prea des. Dat fiind că el a considerat știința de stat de o știință experimentală și practică, după-cum însuși ne-o spune, ocupația sa a fost numai se apere aceea ce după părerea sa are mai mare trebuință de apărare, și 'și-a făcut treaba fără deosebire de materie și fără a se mai gândi la celelalte părți ale chestiei. Așa găsim la el adese-ori forme de afirmări și de obiecționări, pe cari noi, constatându-le la alt om mai puțin însemnat, le-am numi prostii. Pe când ia în considerație cu drept cuvânt conexia între present și trecut, și ireparabilitatea anumitelor asociațiuni: analisarea ultimelor forțe ale societății o consideră de un fel de blasfemie. 'I-se părea că con-

stituției engleze îi lipsește siguritatea dacă consideră și numai în gând de suportabile principiile franceze din 1789. Siguranța cu care au pășit adicții revoluției, oamenii cari s'au jirat de iubitori de pace, — însemnează în realitate numai atâta, că »divergența între sistemul lor republican și monarhia restrînsă engleză, nu e vrednică de un rășboiu civil«. Și aceasta o numește *Burke* »cea mai miserabilă defensivă, care a avut înțrare cîndva în mintea omenească, în contra încercărilor celor-ce plănuesc ceva«. Ca-și-cînd peste tot o societate ar fi avut cîndva altă defensivă, sau o defensivă mai aspră s'ar putè închipui. *Hobbes* n'a putut afla base mai sigure pentru »*Leviathan*«-ul seu. Majoritatea precumpănitoare a omenirei ține la instituțiunile ce le are, nu pentru-că din capul locului s'a declarat pentru ele cu grațiositate, ci pentru-că *să teme de cele necunoscute*.

O anumită siguritate le dă tocmai siguranța și obicînuința aceasta; și dacă

se strică această ordine obicnuită, se poate lua la sigur, că actuala stare de lucruri nu e numai imperfectă, dar' și insuportabilă.

Când va ajunge treaba până aici, nu va putè veni întru ajutor nici o voce a maiestăței dispunătoare din vechea ordine; nici atunci chiar, când glasul unui *Burke* ar apăra-o. În 1832 majoritatea poporului englez a fost de părerea, că divergența esistentă între parlamentul reformat și cel nereformat merită un răsboiu civil; și cunoașterea acestei opinii și prevenirea de a face așa a fost tocmai motivul că Englitera a fost scutită, deși cu mare osteneală, de un răsboiu civil. *Burke* a trecut-o aceasta cu vederea la revoluția franceză, de aceea a devenit violent și unilateral. Superficial sau fals nu putea fi. Abstrăgând dela esagerările retorice de cari suferea totdeauna, imputările sale au fost prea îndreptățite și profețiile sale asupra mersului evenimentelor s'au împlinit de minune. La 1789 și mai târziu

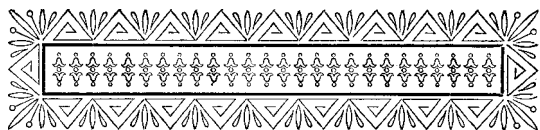
visau mulți oameni buni în *Paris* și în *Londra* despre o reformare fericită și pacinică a vechei monarhii franceze în o nouă ediție a constituției engleze. *Burke* le-a spus din primul moment, că nu vor trăi să ajungă acest lucru și a avut grozav de mare dreptate.

În urma lui *Burke* a fost în *Englita* pentru toți imposibil să mai scoată pe plan contractul social pentru un scop faptic, nici în forma lui *Rousseau*, nici în a lui *Locke*. Cred, că trebuie să-i pun la activ și o altă contribuire sigură la științele de stat, în general, precum și la claritatea cugetărei în politica practică, anume: *desfacerea promovabilității de către legalitate*. Ar fi greu, ce e drept, să o espunem aceasta clar și neîndoielnic din scrierile sale; dar' întreaga tendență a vorbirilor și scrisorilor sale lungi despre războiul american de independență vorbesc pentru aceasta. Englezii au apărat din toată inima dreptul parlamentului englez de a pune dare pe coloniile engleze.

La aceasta *Burke* a demonstrat, că de ar fi dreptul abstract ori-cum ar fi, ei, Englezii, se pun în conflict cu dreptatea, promovabilitatea și cu natura omească, și de dragul literei moarte a dreptului abstract au rupt zăgazarile domniei coroanei engleze. Cursul istoriei a dovedit esact și dureros cât de mare dreptate avea *Burke*.

Burke era tocmai prea mare pentru epoca sa. A redat istoriei locul ce 'i-se potrivește în doctrina de stat, dar' ca alții dintre cei mai mari cugetători ai filosofiei curate, n'a lăsat nici el elevi în urma sa și dezvoltarea faptică a doctrinei de stat, în secolul 19, nu se derivă dela el, ci ea a fost adoptată în Anglittera cu totul din altă parte, ear' pe continent a fost trecută în mod cu totul independent de această împrejurare; dar' cu toate acestea, în același spirit și câte-odată și în aceeași formă, care face să ne gândim mai mult la *Burke* decât la ori-care alt scrutător englez.

IV.

TEORII MODERNE DESPRE SUVERANITATE ȘI LEGISLATURĂ.

Am ajuns la începutul secolului 19 și aici dezvoltarea scrutărei asupra științelor de stat începe să fie mult mai estinsă și de mai multe feluri, așa, că turnarea mersului ei uniform și treptat, într'o schiță atât de generală cum e cea de față, e imposibilă. Trebuie să facem deci spicuri din ceea-ce ne stă la dispoziție.

Încercarea de a-i espune caracterul general se poate vedè din tabela ce urmează.

E o împărțire în mai multe grupe.

În grupa *ântâia* vedem espus ramul cel mai vechiu al științei politice:

teoria generală despre stat și formele sale posibile.

Grupei acesteia 'i-s'a dat din partea scrutătorilor moderni o determinare de întregire; ear' special în Englitera, doctrina despre suveranitate a fost decretată demult de mai acomodată pentru discuția și prelucrarea ulterioară de cum cugetau înșiși întemeietorii ei.

În grupa a *doua* vine pus studiul instituțiunilor singulare și activitatea statului pentru scopuri anumite, cari la olaltă pot fi numite teoria despre *gubernare*. Aici 'mi-se pare a fi locul cel mai potrivit pentru tratarea chestiunei, că din partea statului cari lucruri pot fi eserciate și cari au să rămână neatinse de el. O chestie care poate fi nominată cu diversele expresiuni și frase, ca: »Limitele statului«, »Libertatea individuală« etc.

Grupa a *treia*, de caracter mai mult *technic*, are a face în prima linie cu profilul legal al statului, cu alte cuvinte, cu *metoda, forma și aplicarea* legii po-

sitive. Îi putem zice și *teoria legisla-*
turei, în sens larg ; ear' știința dreptu-
lui, așa cum o înțeleg învățații, poate
fi numită, în ordine logică : aberațiunea,
vlăstarul celei dintâiu, cu toate-că ramul
e cu mult mai mare decât trunchiul și în
ordinea istorică e și cu mult mai vechiu.

În urmă, în grupa a *patra* e per-
sonificat statul în urmărirea scopului
de acțiuni esteriore, și e luat în pri-
vire din partea datorințelor și a preten-
siunilor sale față de celelalte state.

Știința sistematică despre aceste
datorințe și drepturi o găsim în *dreptul*
internațional și în teoriile speculative
cari determină ce e de spriginit și de ce
trebuie ținut seamă.

Împărțirea aceasta (cu excepțiunea
grupării din urmă), peste tot nu e îm-
părțirea faptică a diferitelor materii ; ci
e împărțire de forme și raporturi, în cari
sunt espuse materiile. Nici una nu face
încercarea să deo o analiză esactă, lu-
cru pe care de altcum natura materiei
cu greu îl admite și permite. Dar' toate

contribue, ca ordinea și diversitatea științelor de stat să fie demonstrată.

Eată tabela :

1. Știința de stat, în teorie.

A) Teoria statului.

Originea statului. Originea istorică. Originea rațională. Constituția. Clasificarea formelor de guvernare. Suveranitatea politică.

B) Teoria guvernării.

BCU Cluj / Central University Library Cluj
Formele instituțiilor. Guvernament reprezentativ și ministerial. Departamente administrative. Apărarea și ordinea. Venitele statului și impozitele. Binele public. Teritoriul și limitele dreptului pozitiv.

C) Legislatura.

Caracterul general și împărțirea dreptului pozitiv (filosofia dreptului sau știința universală de drept). Manipularea și sancționarea legilor. Interpretarea și manuarea legilor. Limba și stilul.

D) *Teoria statului, ca persoană artificială.*

Raporturi cu alte state și corporațiuni. Dreptul internațional.

2. *Știința de stat, în aplicare.*

A) *Statul.*

Formele existente de guvernare. Alianțele și statele federale. Independența.

B) *Guvernul.*

Drept constituțional și drept consuetudinar. Sisteme parlamentare. Cabinetul și responsabilitatea ministerială. Constituție administrativă. Armata, marina, poliția. Budgetul. Comunicația. Organizare de stat sau »neintervenire«.

C) *Legi și legislativă.*

Procedura legislativă. (Încorporarea teoriei în forme legislative: memorandum, espunere de motive etc). Știința de stat a statelor speciale. Tribunalele și mașineria lor. Regulamente judecătorești și autoritatea.

D) *Statul personificat.*

Diplomație. Pace și război. Convenții și învoielii. Consentiment internațional pentru promovarea justiției, comerțului, comunicațiunii etc.

Foarte natural, că pentru a câștiga acest prospect final, am ales teme, cari importante fiind, au fost tratate, mai mult decât altele, din partea autorilor englezi, și cari stau în legătură cu chestiile practice ale legislaturii și ale politicii.

Lăsând la o parte dreptul internațional, care, ca drept aparte și tehnic, va fi tratat altundeva, aflăm trecute ca teme de felul dorit: suveranitatea politică și limitele intervenției statului.

Dacă n'ar fi de prisos, am putea da o icoană clară despre literatura engleză, referitoare la asemenea teme, căci o mare parte a discuției politice moderne engleze s'a întors ori spre una ori spre alta din aceste chestii, întru-cât adecă discuția involvea idei speculative. Va fi deci cu totul la loc să stabilim, ce

prestațiuni au dat în direcția aceasta literații englezi, ear' în alte direcții se precisăm numai caracterul general al școalelor diferite moderne din teoria politică.

Nu poate fi discutat faptul, că dreptul de a fi numit la locul ântâiu cui se cuvine.

A fost *Bentham*, omul, care după un interval de un secol a reluat teoria suveranității acolo unde o întrerupsese *Hobbes* și a demonstrat, că ea e prielnică pentru tratarea rațională și e bogată în consecințe practice.

Broșura sa »*Fragment despre guvernare*«, în care se cuprindeau toate ideile sale călăuzătoare, a apărut la 1776.

Nu numai că toate ideile sale se cuprind aici, dar' ele sînt cu mult mai bine exprimate în cărticica aceasta decît în concepția de mai târziu a lui *Bentham*. Se poate zice, că nici un om nu a lucrat cu atîta perseveranță pînă la înaltă etate, ca să facă să fie forma esterioară a gândirilor sale descuraja-

toare, sau chiar ridiculă pentru public, ca tocmai *Bentham*.

Ideile sale însă au devenit, din fericire, avere comună, cu toate că tomurile de mai târziu din operele complete ale lui *Bentham* nu sînt conturbate în biblioteci decât numai de către curioșii scrutători, cari urmăresc nebuniile oamenilor mari pentru a face cu răbdare constatarea, ce forță poate fi dată limbii engleze din partea filosofului pus sub domnia invențiilor proprii.

» *Fragmentul* « e o critică aspră, făcută în introducerea comentariilor lui *Blackstone*, și anume, în zilele de splendoare ale primei sale glorii. *Bentham* a fost provocat de tonul optimismului ușor care trecea prin cartea clasică a lui *Blackstone*. 'L-a denunțat pe *Blackstone* ca pe un dușman al reformelor, înzeștriat cu o sofisterie perversă până la criminalitate și ca pe un apărător din oficiu al abuzurilor, provăzută pe deasupra și cu: »o afecțiune nefericită pentru punerea în mișcare a sentimentului«.

N'avem să judecăm asupra avantajilor eșite din controversele dintre *Blackstone* și contrarii sei. Trebuie să menționăm însă, că pe când multe din înfruntările lui *Bentham* erau amăgitoare și incorecte în particularitățile lor, omul avea totuși toată dreptatea când atăca pe oamenii ce afirmau, că legea engleză, așa cum era ea la 1776, e perfecțiunea rațiunii și când lua la ochi pe *Blackstone* ca pe reprezentantul cel mai pronunțat al acestui curent. Asupra meritelor lui *Blackstone* croiește apoi, explicându-le ântâiu, dreaptă judecată când zice, că : »a fost primul dintre toți literații poruncitori, care a dat instrucție în științele de drept, arătând cum trebuie vorbită limba elevului și a omului cuviincios«.

Dar' să trecem la teoria proprie a lui *Bentham*.

Motivarea teoriei moderne engleze despre *stat* e cuprinsă în definiția lui *Bentham* despre comunitatea politică.

»Dacă un anumit număr de persoane (să le numim : *supuși*) să subor-

donează astfel *unei* persoane, sau unei grupări de persoane, de formă cunoscută și determinată (regent, resp. regenți), că trebuie să-și dea supunere necondiționată: se zice, că aceste persoane se află reciproc într'o stare de *comunitate politică*.

Cu privire la ulterioara lumină critică, răspândită de *Sir. H. Maine*, e de notat, că *Bentham* admite în mod clar greutatea ce reșede în limpezirea chestiunii, că oare o comunitate specială rămâne în permanență supusă unui cunoscut și anumit regent, și în consecință, că oare comunitatea ca atare poate fi considerată de *politică* sau *naturală*, dat fiind că, sub comunitate naturală înțelegem comunitatea la care nu există *supunere permanentă* ?

Bentham e convins, că în faptele date ale comunității omenești nimic nu corăspunde definițiunii, cu esactitate perfectă.

» Puține, dacă peste tot există, sînt punctele de razim pentru lipsa totală a

acestui caracter; în tot cazul însă nici unul din ele nu există întreg». În realitate, caracterul unei comunități politice reșede în »precisarea numelor oficiale«, în existența personalului de funcționari, instituit special pentru chestiile de guvernare și de edare de porunci.

Legile sînt poruncile supremului domnitor, sau, ca să folosesc un termen modern, al *suveranului*. Terenul autorității supremului domnitor e nelimitat. În realitate însă praxa l-a făcut limitabil, prin posibilitatea rezistenței; și sînt împrejurări, cari admit și justifică moralicește rezistența.

Raporturile acestea nu pot fi turnate într'o definiție, nici generală, nici precisă. Ear' în scopul analizei științifice, puterea suveranului trebuie precisată ca — *nemărginită*.

Divergența între guverne libere și despotice reșede în *constituirea* autorității suverane, ear' nu în puterea acesteia; în siguranța dată cu privire la responsabilitatea persoanelor ce eser-

ciază autoritatea și în critica făcută modului acestei esercieri, ear' nu în vre o restrângere a cadrelor acestora.

Când se zice, că o supremă legislatură nu poate face lucrul cutare sau cutare, și că un anumit act al unei astfel de corporațiuni e ilegal: se face abus de limbă. De ce nu-l poate face? Cine o împedecă? Cei-ce declară că voesc să lămurească chestia puterii suveranului, lămuresc în realitate (și anume în mod confus și obscur) chestia, dacă acțiunile acestei puteri sînt de folos sau sînt păgubitoare, ear' în ultima linie, dacă sînt atît de păgubitoare, încât rezistența e mai recomandabilă decît supunerea?

Chiar și numai acesta e un însemnat progres. *Bentham*, tot așa ca și *Hobbes*, analizează greșeala unei supremații limitate. Dar' și aici *Bentham* se deosebește de *Hobbes*. Puterea supremă e acceptată necondiționat; dar' se face deosebire între datorința legală de a te supune și între doctrina politică de a nu rezista. Principele suveran sau so-

cietatea nu are mandat formal și de ordine mai înaltă pentru a governa; pentru-că puterea ce o are poate fi detronată în momentul în care un număr potrivit de supuși cred, că urmările rele ale supunerii sînt mai mari decît ale rezistenței. Dacă *Hobbes* ar pute să se exprime în limba lui *Bentham*, ar zice fără îndoială, că răul *rezistenței* e mai mare, în ori-care împrejurare. *Bentham* însă ar fi inclinat să accepteze în mod deschis acest rău, ori apoi să accepteze miseriile stării de războiu, făcută de *Hobbes*, înțelegînd acî probata stare de *bellum omnium*.

Pe scurt: pentru a fi îndreptățit *legalicește* e un lucru; pentru a governa după pofta noastră e alt lucru. Datorința *politică* e un lucru, datorința *morală* e alt lucru. În sens *politic*, ceea-ce astăzi se numește mai potrivit *sens legal*, — domnitorii pot să aibă și datorințe. *Bentham* e îndeosebi sever față de *Blackstone*, acolo unde acesta vorbește despre datorința suveranului de a eda legi.

Vom mai vedè, că datorința suveranului de a eda legi e invenția fundamentală a lui *Bentham* în știința de stat. Pentru-că *Bentham*, pe lângă teoria suveranității, a stabilit și o teorie solidă și de încredere a scopului pentru care există guvernele. Guvernele există pentru favorul general al guvernanților; sau, ca să folosim expresiunile pe cari *Bentham* le ținea de mai determinante: *în scopul de a atrage fericirea cea mai mare posibilă asupra celui mai mare număr posibil de oameni.*

Un singur punct de vedere ne putem închipui, din care mâncând pot să fie apreciate acțiunile guvernelor; și anume: *utilitatea publică*. Aici a găsit *Bentham* regula moralei private și regula promovabilității publice. Ear' conclusia practică de a le uni cu teoria sa despre suveranitate e aceea, că pentru stat nu există scusă când e leneș în a — *face bine*.

Scopul activității omenești este atingerea fericirii celei mai mari. Dar' se

fac abusuri. De aceea: lăsați să fie instituită supremația statului, ca cea mai puternică formă a activității omenești, pentru a lucra la delăturarea abuzurilor. Lăsați ca mașineria guvernării și a justiției să fie simplificată. Lăsați ca legile neraționale și nefolositoare să fie șterse. Lăsați ca motivele corupției și ale abuzării să fie delăturate, ear' datorințele politice să fie precisate în mod simplu și ușor de înțeles. Nu permiteți să planeze superstiția asupra legilor, cari sunt inviolabile numai pentru-că sunt vechi. Nu permiteți să aibă privilegiile prescrise forma unui *bun comun*. În special însă, să nu se deo preferință nimănui să facă astfel de lucruri. Statul nu înzădar posedo suveranitatea. *Hobbes* zice: *Non est potestas super terram quae comparetur ei*. De aceea: *să te temi de suveran și să te supui lui!*

E adevărat, zice *Bentham*, că e bine să fii supus; dar' în vremea în care eu *mă supun punctual*, vreau să

fac critică deschisă. Căci ce e cu suveranitatea, dacă nu e condusă de lumina minții în scopul ajungerii *fericirii generale*? Formula fericirii celei mai mari nu e decât undiță pentru »*Leviathan*« (titlul cărții lui *Hobbes*) ca să fie mai blând și să poată fi înhămat la carul *utilității*.

Aceasta e conexia între teoria lui *Bentham* despre stat și teoria sa despre legislatură. Luate la oaltă ele ne dau idealul legislaturii moderne, în care statul devine activ, nu prin dispozițiuni în contra nouelor incertitudini, ci prin reformele sistematice și prin perfecționarea introdusă în instituțiunile proprii.

Până în secolul trecut legislatura trecea de unealtă excepțională a artei de conducere de stat; ear' în Anglita era privită cu o vedită neîncredere. Misterioasa putere a provenienței, care stăpânește astăzi lumea orientală, era pe atunci în floare în Europa. Schimbarea întâmplată în spiritul și metodele legislaturii sub generațiunile din urmă revine aproape întregă lui *Bentham*.

Cu valoarea estetică a doctrinei sale n'avem aici nimic a face. Avem să accentuăm numai, că doctrina sa era să fie modificată în mod esențial din partea nemijlociților urmași ai lui *Bentham*. Puterea ei, pe terenul politic, e însă afară de ori-ce îndoială. Dacă era mai adâncă, avea sigur mai puțin succes. Avea tocmai complexul de generalitate și prudență evidentă, care se cere special în Anglittera pentru a străbate în praxă printre contemplațiunile speculative. BCU Cluj / Central University Library Cluj

Fiecare se ține în drept a ști ce e fericirea ; în praxă însă cântărește foarte puțin dacă lucrul acesta se știe precis ori nu. O judecată publică asupra fericirii, promovării, prosperității, sau oricum 'i-am zice, e conform naturii cheștiilor omenești, un lucru nesigur în cazul cel mai bun, și tocmai aici este foarte mult de făcut, în toate direcțiile naturii datorinței.

Punctul cel mai însemnat ar fi, deșteptarea statului la conștiința puterii

și a problemelor sale proprii. Și *Bentham* a adus ideile acestea la învingere, prin repetarea lor continuă și plină de încredere.

Tot așa n'avem să spunem nimica despre multele reforme faptice, cari dau în urmele lui *Bentham*; ear' de altă parte, nici despre acea parte însemnată a propunerilor sale (pentru-că nici o parte din ele nu era neînsemnată), care lipsită de ori-ce speranță, stă afară de cercul raporturilor în cari se află cu simțirea omenească și cu moravurile omenești. În opul seu găsim un amestec extraordinar de înțeles clar și practic, asupra unor proiecte, -- pe lângă extravaganța nepractică și încăpăținarea aflate în altele. N'avem timp să discutăm tema, și nici nu am avè din discuție nici un folos. Escentricitățile lui *Bentham* au trecut fără să lase urme, decât numai întru-cât au reclamat acceptarea ideilor sale într'adevăr prețioase. A rămas numai perfecționarea separării teoriei despre suveranitatea politică de

cătră teoria motivării etice și istorice a comunității politice. Lucrul acesta l-a făcut *Iohn Austin*, care într'o lucrare, ce acum ni-se pare curioasă și esagerată, a deschis calea pentru acceptarea unei științe curate a dreptului pozitiv. Muncitorul pe acest teren presupune o autoritate suverană a statului, ca ultim izvor al legilor și al instituțiilor legale, așa cum există ele, și le analizează și le clasifică fără considerare la motivele morale, sociale sau istorice, cari au putut îndemna pe suveran să le edee. În cele din urmă lucrul se poate face numai prin înaugurarea unei abstracțiuni înalte morale ear' abstracțiunea nu poate fi menținută în curățenia sa ideală, dacă ajungem să o punem alătura cu faptele cele mai simple.

În tot cazul așa se întâmplă cu toate abstracțiile științifice și filosofice ; și dacă modul de espunere al lui *Austin* era mai puțin dogmatic (mă tem că ar trebui să zic *pedant*), ar fi rămas evitate multe din neînțelegerile ivite. Nu

numai că a purces prea dogmatic în teritorul seu propriu, dar' a desconsiderat știința esactă a dreptului valabil și a ignorat cu desăvîrșire istoria. De aceea, critica ulterioară devenise inevitabilă și a fost făcută de *Sir Henri Maine*, ear' mai târziu de *Frideric Harrison*. Ceva și mai târziu adunase profesorul *Holland* rezultatele școalei engleze într'o formă cu totul liberă de pedecile controversate ale vremilor de mai nainte, prin urmare și de acelea ale particularismului, cari stăpânesc cartea lui *Austin* în parte, ear' opul lui *Bentham* în mare măsură, și cari împedeau ori-ce apreciere din partea cugetătorilor continentali.

Importanța lui *Bentham* în științele de stat și de drept a fost ignorată tocmai de minoritatea criticilor străini, care simpatisa în psihologie și etică cu școala engleză; și eu nu m'am putut convinge despre vre-o faptă, care ar indica, că afirmarea lui *Sir H. Maine*, cumcă *Austin* a rămas dincolo de hotarele En-

gliterii cu totul necunoscut, ar fi justificată, pentru-că profesorul *Brunner* a luat notiță despre acest op, fie și numai pentru a declara, că nu prea merită să fie cetit. În cele din urmă, dela contimpuranii și urmașii lui *Savigny* abia se poate aștepta, ca să se intereseze prea din greu de literați, dintre cari unul se afla în perfectă necunoștință a dreptului roman și a filosofiei de drept, isvorită din studiul modern al dreptului roman, ear' altul, care-'l cunoaște în mod mechanic fără a-'l înțelege, rar citează din el altcum decât în tonul perversei desconsiderări. Să sperăm că acum va fi mai bine!

Între acestea s'a deschis pentru doctrina suveranității alt teren de scrutare, așa zicând în fondul chestiei. Anume: despre *domnia dreptului positiv*. Am separat adevărata existență și autoritate a guvernului de motivarea și îndreptățirea existenței guvernului. Vocea suveranului e comandă supremă peste stat, și statul nu cunoaște altă putere pusă

deasupra. Dar' suveranul poate fi și *un corp artificial*. Așa e astăzi în fiecare stat civilizat. Din faptul acesta se naște un nou raport între suveranitatea formală și cea substanțială, sau dacă punem cuvântul »*legală*« în locul cuvântului »*politică*« folosit de *Bentham*, ear' nominațiunea din urmă o lăsăm rezervată pentru o nouă întrebuintare specială, putem să zicem: între *suveranitatea legală și cea politică*.

În ce residă în praxă puterea suverană a unui suveran personificat (întrupat) și unit? În cazul cel mai simplu în o singură adunare, ca la *Demos* din *Atena*, unde întreaga adunare reprezenta pe suveranul, dar' în mod practic numai atunci, când era *unanimă* în acțiunile sale. Puterea unei adunări întregi va fi deci eserciată prin o *majoritate*. Cel-ce vrea, ca puterea să fie eserciată într'o anumită direcțiune, trebuie să capaciteze și convingă majoritatea, ca să fie de o părere cu el; și dacă poate să ajungă la acest rezultat, e suficient. Dar' ce se

poate zice despre cel-ce capacitează majoritatea? De es. să luăm pe *Perikles*. E suveran și el? Ori apoi să luăm pe *Aspasia*, care capacitează pe *Perikles*. Nu e asta o vană și nelimitată scrutare după motive despre motive? Răspunsul e simplu. Capacitarea cu succes (conver-tirea) nu e suveranitate. *Perikles* capacitează majoritatea cetățenilor din *Atena*; dar' majoritatea aceasta n'are să fie capacitată de nimeni; ea poruncește. Și majoritate se găsește totdeauna, pe o cale sau pe alta.

Trebue să admitem, deși nu o credem, că adunarea suverană poate să fie egal împărțită și să nu fie nimenea care să aibă vot decisiv. În cazul acesta, de altcum imposibil în viața practică, ar rămânè neștirbită forma suveranității, statul însă ar fi dat morții.

Putem să mergem și mai departe pe calea aceasta și să ne imaginăm cele mai complicate casuri de adunânțe, cari nu-'și dau votul în comunitate, ci după secțiuni, sau după staturile sociale

pe cari le representă; precum și de corporațiuni diverse, cari separat se adună și discută, dar' acțiunea lor depinde de decisiunea de concurență a tuturor. În fine putem vedea ideile acestea reoglindate în specialul exemplu al constituției engleze, care prin lungă obicinuință ni-a devenit afină și naturală și imitată a fost în întreaga lume, cu diverse modificări.

Am văzut mai sus, ce confuzie se născuse la publiciștii de mai nainte din faptul, că se opuneau să separeze știința de stat de etică. O asemenea confuzie, de mult aflătoare în creștere, s'a născut în mintea publiciștilor englezi, din motivul, că nu puteau sau nu voiau să deosebească supremația legală de către puterea practică de a o esercia. În Anglittera parlamentul e puterea supremă, sau, vorbind în limbaj tehnic, *parlamentul e suveranul*. Dela *Hobbes* încoace, — care înzădar a căutat se nega faptul, cu toate-că tocmai el declarase de teoreticește posibilă existența unui su-

veran în formă de corporațiune, — fiecare a conces și a apărât acest punct de vedere. Dar' ce e parlamentul? Cine e purtătorul puterii suverane? Să deschidem ultimul tom al legilor engleze.

— „Maiestatea Sa preaînaltă, Regina, *prin* sau *cu* consentimentul și sfatul casei lorzilor eclesiastici și lumeni, a casei comunelor, adunați în parlamentul actual, și *autoritatea acestui parlament*, a decretat după-cum urmează».

Deosebim deci foarte clar trei puteri diferite. Ar pute să fie și patru; și ca temă istorică lucrul astfel a și fost considerat. O parte a dreptului pozitiv a țării e *legea*, căreia au să se conformeze tribunalele, căci la o lege nouă se cere consentimentul tuturor. Coroana nu poate eda legi fără staturile imperiului, sau numai cu o casă a parlamentului în contra celeilalte, și nu pot nici camerile, separat sau la olaltă, să edee legi fără consentimentul Coroanei. Dar' prin ce le putem determina să-'și dee consentimentul? Ce siguranță esistă că

nu se vor opune neîntrerupt? De unde au luat Englezii siguranța de a-și căuta liniștiți de treabă, în convingerea, că mașina complicată, cu despărțeminte independente, va lucra neted și cu spor?

Întru-cât constituția rămâne curat legală, putem să o asemănăm cu ciasornicul, care are trei mașinerii: pentru ore, minute și pentru sonerie, dar' n'are nici un regulator pentru menținerea egalității în arătarea timpului. Publiciștii secolului trecut s'au mulțumit cu declararea, că în realitate părțile din cari a fost compus parlamentul erau într'adevăr independente și (ca să folosim limbajul timpului lor) în raportul dintre olaltă se aflau în stare naturală. Temerea, că mașineria ar pute eventual să denege serviciul, a fost considerată, întru-cât pericolul acesta există într'adevăr, ca un avantaj special al constituției engleze și ca influențare calmantă asupra tuturor părțicelelor. S'a demonstrat cu mult spirit, că puterea regilor, a lorzilor și a comunilor, nu numai că e divergentă

în folosul ei, dar' ea, din înțelepciunea înaintașilor, a fost conservată așa, separat, din adins, pentru-că concentrarea ei în mâinile unui om sau a unei corporațiuni ar fi periculoasă pentru libertate.

De Lolme, care muncea în aceeași direcție ca și *Blackstone* pe care-l și citează des, a dovedit, că cumpăna nu poate fi ținută la echilibru dacă esecutiva nu se află depusă într'o mână, sau dacă legislativa nu e împărțită. Doctrina suveranității, considerată din partea ei curat legală, e mijloc eficace de deslegare pentru această teorie. Cel ce a imitat pe *Hobbes* nu poate ajunge să creadă în echilibrul isvorit din împărțirea puterilor constituționale. *Bagehot* a arătat (ceea-ce înainte de el trebuie că 'și-a gândit fiecare, fără să o spună), că constituția engleză, în forma ei modernă, acordă majorității casei de jos o suveranitate practică, și anume, într'un mod foarte eficace. Mașina lucrează, așa cum poate, nu pentru-că puterile țin

cumpăna, ci pentru-că în ultima analiză toate la oaltă formează numai o putere. Unitatea suveranității e acoperită de mijloacele perfecte pe cari le scutește; pentru-că mijloacele acestea în general nu apar pe terenul legal al instituțiilor engleze. Guvernarea se promovează prin un sistem de lucruri înțelese, cari nici-odată n'au fost limitate în mod autentic, și cu atât mai puțin au câștigat puterea unui drept pozitiv. Studiul acestor învoieli, lipsite de formă, formează într'adevăr un ram mai nou al științei de stat, dacă-l separăm de dreptul pozitiv constituțional, care în Statele-Unite din America-de-Nord și în statele continentale e trecut în sărbătorești acte de stat, ear' în Englitera în legi ca: *Magna Charta* (1215) și *Bill of Rights* (1689).

Eu nu cred, că ramul acesta al științei de stat a fost studiat în mod special pe continent; și sînt convins, că desvoltarea lui e dovadă suficientă, că doctrina școalei engleze nu e modestul

și sărăcăciosul empirism, cum afirmă dușmanii ei. La tot casul e bine să-î cunoaștem dușmanii, cu deosebire când au ambele însușiri, de a fi: onorabili și — teribili.

Dar' înainte de a trece la ceealaltă materie atinsă de noi, trebuie să mai spunem unele lucruri despre direcția scrutărilor politice pe continent. S'a făcut amintire, că în chestia principală direcția era dușmănoasă școalei engleze. Dar' contrastul acesta încă poate fi esagerat, și putem trata ca diferențe decizătoare în metodă aceea, ce în realitate e diferență de definițiune și de tratare. Astfel teoria etică a lui *Bentham* e opusă teoriilor filosofilor moderni continentali sau adicților lor englezi (d. es. *Kant* și *Coleridge*), ca sistem basat pe experiență, — pe când celelalte sînt derivate din idei transcendente. Să presupunem acum, că un contrast egal există în teoriile respective de stat. Eu, pentru mine, nu cred că există; cel puțin nu fără modificare esențială, tocmai

în ce privește motivarea etică. Principiul utilității 'mi-se pare că nu e cu nimic mai puțin dogmatic decât principiul rațiunii practice. Ceea-ce posed amândouă din tăria sănătoasă, depinde de corectitatea acestei țării și de tâlcuirea experienței omenești, și ele amândouă apelează la experiență pentru a se justifica. Dar' la motivarea politică e mai clar decât claritatea însăși, că *Bentham* e tot atât de mult dogmatic ca fiecare întemeietor al dreptului natural. El numinează motivul final al statului prin contemplațiuni abstracte asupra motivelor omenești în general, așa cum le-a văzut, fără a recurge cât de puțin la ajutorul istoriei și a faptelor specifice, și amăsurat acestui fapt construiează el teoria universală a legislaturii.

Mult mai dogmatică e metoda lui *Austin*, care pe deplin esecutată, ar duce la o formală analiză, fără considerare la scopul practic sau la cuprinsul cu adevărat istoric al oare-cărui sistem legal. Să nu fim deci atât de grăbiți în

a lăuda pe Englezi că nu sînt ca și Nemții dogmatizatori.

Școalele continentale, sau cele două despărțeminte ale școalei continentale, pot fi numite: *etică și istorică*. Sub școală etică înțeleg aici (după-ce din lipsă de timp ab-stau dela diferențele mai mici) pe autorii, cari 'și-au consacrat forțele principale pentru instruirea legăturilor generale morale și sociale pentru guvern și legi, — sau cel puțin pentru guverne civilizate și legi, — și pentru a stabili, ce este sau ce trebuie să fie așa un guvern, și așa o lege, întru-cât egalitatea condițiunilor acelora le determină. Aceasta e cea mai apropiată espicare pe care o pot da în puține cuvinte din aceea ce conțin terminii din folosința modernă: *Law of Nature, Droit naturel*, — dreptul natural; accentuez, din folosința modernă, pentru-că aș confunda lucrul, dacă tocmai acum aș face să ne impacientăm, înșirînd toate părerile ivite în dreptul natural în școalele diferite, începînd dela *Stoici*.

Natural, că aceasta în sine luat e un ram îndreptățit în știința de stat. Că ce vom putè scoate din el, după-ce-l vom esamina, e altă chestie; dar' n'avem să ocărîm pe cel-ce întreprinde esaminarea. Și studierea acestui ram nu are în sine vre-o conexie necesară cu oarecare doctrină specială a eticei. Construirea instituțiunilor de model și a regulamentelor de legi, în cari cartea lui *Bentham* e atît de bogată, aparține în mare parte dreptului natural, care în espreșiuni și în intențiune nu e limitat nici de raporturile din Englitera și nici de cele din alt anumit stat.

Capitolul despre dreptul ereditar din »*Principiile codului civil*« e tot așa un drept natural, ca ori-care alt drept din Germania, fiindcă stabilește regule justificate prin firea generală a raporturilor omenești, regule, cari nu pot fi modificate prin nici o considerație la timp și loc.

Dreptul natural al lui *Bentham* nu e în faptă mai apropiat de dreptul po-

sitiv decât al lui *Ahrens* și *Kant*, discutat și manuat din partea legiuitorilor. Legiuitorul englez poate să-și pună piciorul pe o fașie de lume, unde toți copiii moștenesc în mod egal și pe o altă fașie vecină de lume, unde moștenește tot numai copilul cel mai tânăr. Pe legiuitorul englez nu-l interesează, care guvern stă mai aproape de espresiunea voinței naționale a comunității, sau care e înarmat mai bine, pentru-ca să promoveze fericirea cea mai mare. Fiecare ordine trebuie să-și supună țeara sieși și anume, fără a-și mai esplica îndreptățirea, ear' dreptul celui luat sub scutul ei depinde dela confirmarea corectă și dela aplicarea ordinei, așa cum e.

Acum, dacă ni-s'a dat un op de considerație politică, care tratează cât se poate de simplu și în mod exclusiv școala engleză, acest op e adunarea notelor anexate la partea primă a codului penal indian, asupra unui document foarte interesant și instructiv, care ani de-arîndul a fost pus la dispoziția ceti-

torilor englezi, în cărțile lui *Macaulay*, edate de *Lady Trevelyan*, cu toate-că în general nu e așa de cunoscut cum ar trebui să fie.

Cuprinsul acestor adnotațiuni, cu excepțiunea părții care se referă la dispozițiile aplicate în special Indiilor engleze, și întru-cât urzitorii codexului, cu știre sau fără știre, au fost influențați de unele particularități ale dreptului pozitiv din Englitera: nu e alta decât *drept natural*, simplu și curat.

Fără îndoială, că a esistat un anumit contracurent reciproc între modul englez și cel continental de a face scrutațiile. Nu putem să zicem *modul britanic*, fiindcă *Scoția* merge cu continentul. Cum să ne explicăm lucrul? Filosoful german sau germanofil e ușor gata a da explicarea. »Mi-se pare, — ar zice, — că voi, Englezii, nu v'ați dat necesara sirguintă ca să înțelegeți filosofia modernă. Voi orbecați încă în întunerecul epocii *precantiane* și nu veți avè nici-odată o teorie adevărată de stat

și de lege, dacă nu veți eși din această epocă. Dacă faceți pe supărații, vom băga bine de seamă ce aveți de spus.

De altă parte însă și Englezii ar fi gata să răspundă astfel: »Concedem, că știm prea puțin din filosofia voastră transcendențială, și că cu mult mai puțin ne batem capul cu ea. Dar' ni-se pare că nici voi nu puteți scoate din ea alta decât numai vorbe goale, neesprimabile, despre »personalitate« și »demnitatea omului«, despre »bine« și »ideal« și că voi, ajungând la rezolvarea chestiilor de știință de stat, sînteți siliți să le tratați după aceeași metodă empirică, după care le tratăm noi, în mod cu mult mai greu de exprimat.

Din amîndouă părțile vine puțin adevăr și multă rătăcire. Criticii continentali ignorează școala engleză, fiindcă presupun, că ea s'a coborît la forma de utilitate a lui *Bentham*, pe când adevăratul caracter al științei engleze de stat se manifestă în șirul deosebiriilor, cu ajutorul cărora publiciștii englezi au

stabilit terene speciale pentru *etică*, pentru *politica constituțională*, și pentru *dreptul pozitiv*. Procedura a fost începută de *Hobbes* și terminată prin *David Hume*. *Hobbes* a intrat inconștient în joc, cu ocasiunea încercării de a stabili supremația legală, ca înălțime finală a eticei politice. Ear' *Whig*-iștii (partisani ai regimului liberal) stăruiau, cu ajutorul lui *Locke*, să restabilească elementul etic prin scoaterea la suprafață a dreptului natural, cu ajutorul mașineriei contractului primordial în concepția tehnică a supremației înșasi.

Contractul primordial a fost zdrobit de *Hume* și rupt în bucăți de *Burke*. Ear' separarea părții etice din știința de stat, ca teorie a legislativei și a guvernului, de către partea analitică, ca teorie a statului și a dreptului pozitiv: a rămas rezervată pe seama lui *Bentham* și a urmașilor sei. Teoria legislativei trebuie să cuprindă în sine în anumită estensiune și teoria eticei, cu toate-că după părerea mea nu trebuie să conțină

și vr'o decisiune oare-care asupra ultimelor chestii metafisice din etică. Dar' ramul analitic al științelor politice, care cuprinde în sine știința curată a legii positive, e cu totul independent de teorii etice.

Și acesta e rezultatul final științific, rămas nouă, cum zic Englezii, din munca secolului trecut. Precisitatea și abstracțiunea la care au ajuns Englezii în terminologia tehnică e considerată în mod greșit ca cugetare crudă și marginală, nu numai din partea scrutătorilor din străinătate, ci chiar și din partea desterilor școlari scoțiani în ale metodelor continentale, cum a fost profesorul *Lorimer* din *Edinburgh*.

Scrutătorul englez e ținut, firește, în loc, prin astfel de neînțelegeri, și e aplicat a crede, că într'adevăr nu se poate aștepta nimica bun dela filosofii cari n'au separat în mod clar contemplațiunile lor asupra lucrurilor, așa cum ar trebui să fie. Școala germană, așa 'i-se pare scrutătorului englez, că ame-

stecă partea analitică a științelor de stat cu cea practică și peste tot științele de stat cu etica, în mod seducător. Când cetește Englezul despre »*legi naturale*« cari sînt »concluziuni necesare eșite din faptele naturei, pentru a stabili principiile științei de drept ca a unui întreg« și când mai cetește că : »legi positive nu au fost descoperite nici-odată și probabil nici nu vor fi descoperite«, — ear' probele acestea sînt din cele mai ușoare, luate din cartea lui *Lorimer*, — nu e eschisă probabilitatea, că nău va mai lega nici o nădejde de urmărirea și pentru mai departe a temei. Dar' desperația aceasta nu e justificată, fiindcă e falsă presupunerea, că Englezii și Nemții vreau să nomineze aceleași lucruri folosind terminii corăspunzători, sau că un Englez și un Scoțian spune același lucru, aplicând același termin.

Cu privire la punctul de vedere al contemplării trebuie să facem deosebire între Englezii cari pentru cuvântul »*drept*« folosesc două nominațiuni »*law*«

și ›right‹ de cei-ce cred că în cuvântul drept se cuprind amândouă; așa, că englezescul ›law‹ și ›right‹ (cuvântul din urmă numinează dreptul special al individului) apar ca părți diferite ale unuia și aceluiași lucru, adică: *drept în sens obiectiv și drept în sens subiectiv*.

Nemții vor crede, probabil, că acesta e favor. Englezii nu. Divergența trebuie să rămână însă întipărită în memorie. Și dacă luăm lucrul așa cum ni-se dă, fără să mai așteptăm și altceva dela el, vom afla că acest drept natural, misterios și fatal, nu e mai rău decât teoria guvernării și a legislaturii; sau, pentru-ca să conservăm mai bine larga generalitate pe care a primit-o chestia dela înșiși urzitorii ei: e un fel de *teleologie* a statului și a instituțiunilor acestuia, în multe privințe întru-câtva deviată dela literatura engleză și așa de amestecată cu filosofia etică a școalei lui *Kant* și a școalei ce a urmat lui *Kant*, cum e amestecată și adusă în legătură teoria lui *Bentham* despre legis-

latură cu *utilitarismul* seu bine cunoscut. Dar' făcând deslegarea cu mijloacele acestea estraordinare, vom pute constata multe puncte de înțeleaptă divergență și multe idei adânci politice. Și avem tot dreptul a spera, că ambele metode ne vor duce, dacă nu la o unire sau la un *modus vivendi*, cel puțin la o critică rațională și folositoare.

Să luăm de es. definiția dreptului, făcută de profesorul *Ahrens*. El zice cam așa: Dreptul e regula și punctul de vedere dominant; e suma condițiunilor pentru a ajunge pe cale regulată la tot ce e bun sau garantează bunul, pentru individ și pentru societate, întru-cât adecă condițiunile acestea sînt pendente de o activitate benevolă. Englezul însă ar zice așa: Asta îmi spune, — întru-cât înțeleg eu, — numai *pentru-ce e dreptul*, nu însă și *ce e dreptul*. Germanii nu-'și bat capul cu analiza curată și cu anatomia ideilor din științele de stat; ear' noi avem să considerăm definiția ca determinare de scop a dreptului, nu ca

explicare a ființei sale positive. Dar' definiția presupune că noi știm *ce e bun*. Ce înțelege acum *Ahrens* sub bun? Răspunsul seu propriu e următorul: »*Bun e tot ce ni-se pare acomodat pentru satisfacerea trebuințelor omenesti*«. Din conexia ideilor se vede, că aici e înțeles omul normal și înzestrat cu rațiune, ear' sub trebuințele omenesti sînt înțelese și ale culturii și ale progresului.

S'ar părè deci, că în materia ce o posede, dreptul ar cuprinde în sine dispozițiile luate în mod general, cari duc la asigurarea sistematică și rațională a dorințelor oamenilor aflători într'o comunitate. Dar' dorințele satisfăcute nu sînt decât elementele fericirii, ear' fericirea e suma dorințelor împlinite, ori-care ar fi încercarea noastră de a stabili felul dorințelor cari la olaltă au să dea suma lor.

Fericire e deci, într'un anumit sens, străduința legii și a guvernului; ear' derivarea dreptului dela firea rațională a omului nu ne îndepărtează prea mult de *Blackstone*, în scopuri practice. Dife-

rența între aceste două puncte de vedere nu este a se atribui vre-unei deosebiri esențiale între părerea engleză și cea germană. Cu mult mai corect 'mi-s'ar părè să punem responsabilitatea pe divergența condițiunilor istorice. În Anglittera dreptul pozitiv a esistat secole de-arîndul, simplu, puternic, nefățărit, în întreaga vieață publică; de aceea avea aparența unui obiect acomodat pentru diferite scrutări științifice. În Germania au esistat multă vreme numeroase state independente, în mare parte foarte mici, însă fiecare cu dreptul seu local, și toate-'și aveau compuse legile, mai mult sau mai puțin după același șablon, și toate căuțau o autoritate (în lipsa unei ordonanțe sau a unui us special) pentru a afla basa comună pe seama moștenirilor romane sau romanisate. În această stare de lucruri era imposibil ca teoria să se ocupe cu mănunchiul general de idei, lăsând oare-cum la o parte sumedenia de diverse aplicări din vieața practică. Și e foarte semnificativ,

că în Statele-Unite din America-de-Nord, unde mulțime de judicaturi independente, municipale (cu excepția puținelor state cari nu sînt colonisate din partea Engliterei), își găsesc în dreptul *universal* isvorul general al autorității (tot așa cum statele germane îl găsiu în dreptul *roman*) și împărtășesc complexul general al ideilor legale engleze : *se întîmplă acum același lucru.*

Supărați pentru moștenirile și legăturile engleze, publiciștii americani par a se da pe partea modului de cugetare — *continental*. În ce privește dreptul *comun*, ei stau pe punctul de vedere al judecătorilor englezi din secolul 17 ; ear' cu privire la dreptul *natural*, pe punctul de vedere al filosofilor germani.

Metoda istorică în științele de stat (luate în sens continental), nu e opusă metodei pe care eu o numiam *deductivă*, dar' e divergentă de ea. Publiciștii școalei istorice caută espicare pentru întrebarea : *ce sînt și ce vreau să fie instituțiunile*, mai mult în direcția,

că ar voi să știe cum erau ele mai nainte și cum au ajuns la starea lor de astăzi, decât căutând să le analizeze, ca să vadă singuri *cum sînt*.

Savigny, cel mai mare măiestru al timpului modern în știința de stat, e reprezentantul școlii istorice în Germania. În Anglittera *Burke* a fost declarat de pionir din partea Nemților, și în aceeași clasă au să fie puse și scrierile politice ale lui *Coloridge*, cari, deși sînt mai puțin practice, în spiritul și influența lor sînt de egală valoare. Ideea generală a metodei istorice e resumată în maxima, astăzi destul de bine cunoscută, că: *instituțiunile nu se fac, ci devin făcute*. De aceea *Savigny*, în loc să dea dreptului o definiție formală, 'l-a numit *parte din viața unei națiuni*. Nimic nu s'a născut din înțelegerea sau alegerea națiunii, ci, precum, însușirile naționale și limba, așa și celelalte toate, sînt legate de existența națiunii și dau mână de ajutor să devină națiunea aceea ce e.

Savigny încă zice, aproape cu aceleași cuvinte ca și *Burke*, că poporul e totdeauna adevărata legislatură. »*Legea e organul ordinii de drept*«.

Coloridge, în scrierea sa despre stat și biserică, nu-și face contemplațiunile asupra bisericii engleze așa cum tocmai o găsește și nici așa cum 'și-o închipuește altcineva ca comunitate ideală, ci amăsurat ideii ce o are *el* despre biserică. Cam așa, că ce e biserica engleză, conform punctului ei de vedere și amăsurat împrejurărilor ce le provoacă în comunitatea engleză, și că ce poziție va ocupa ea față cu tendințele de descompunere.

Metoda aceasta duce la un fel de optimism, care bisericii însași are să-i fie periculos. Nu la optimismul *rațional* din secolul 18, care dovedește că tot ce există *e bun*, ci la optimismul *speculativ*, care vrea să dovedească, cum tot ce se naște, sau e în permanență pe calea de a fi, — *e bun*.

Am arătat la alt loc afinitatea metodei istorice cu metoda evoluțiunii mo-

derne științifice, și pe cea dintâiu o putem numi *optimismul evoluțiunei istorice*. Dar' în cele din urmă metoda istorică e de multe feluri și ținând cont de această împrejurare, am evitat, după putință, cuvântul »școală«.

Ar fi inutil a vorbi despre puterea (tăria) cu care a introdus metoda la noi *Sir Henry Maine*, pentru-ca să răspândească lumină asupra ideilor legale și politice. Și dacă căutăm aplicarea lor pe terenul constituției engleze, găsim pe *Freeman* ca prim-representant. Cartea lui *E. Levis* despre metodele de observare și cugetare în chestii de ale științei de stat, a cărui terminologie eu aș accepta-o, cu toate-că se referă mai mult la filosofia istorică : e asemenea un bun exemplu englez de metodă, în sens însă mai mult general.

Lipsa de spațiu mă face să nu intru în esaminarea altor desvoltări moderne în cugetarea politică. Ar fi și prea seducător a căuta de exemplu în opul lui *Blunshli* rezultatele temperamentului po-

litic, provăzut cu esercițiu tehnic și cu dispunere de cunoștințe aprofundate istorice; și ar fi seducător a urmări precizarea poziției *positivismului* între celelalte teorii mai noue, sau raportul ideilor de mai nainte engleze din sistemul pe care 'l-a dezvoltat tocmai acum *Spencer* și care 'mi-se pare a fi ceva mai corect decât al lui *August Comte*. Câteva cuvinte am însă totuși să mai spun asupra ›*Limitelor statelor*‹, temă tratată în mod special de trei dintre cei mai buni publiciști / Congresului englezi: *John Stuart Mill*, *Spencer* și *Huxley*, și anume, cam pe înțelesul tuturor.

S'ar putè zice, că chestia e isvorită din doctrina suveranității. Pentru-că dacă e adevărat, că e vanitate limitarea puterii supreme din stat cu ordinațiuni formale și positive: ajungem în mod necesar la contemplațiunea, că s'ar putè eda regulamente generale și cu privire la faptul, că statul *ce are să înceapă* și ce are să lase ca singur să-'și facă drumul.

În economia națională avem stabilite astfel de principii, deși aplicarea lor e încă mult discutată. Dar' mai este o chestie: chestia controlului general al statului, exerciată asupra activității private a cetățenilor sei; anume, dacă fiecare are să muncească pentru sine sau în asociație cu alții, și asupra acestei chestii vom arunca acum puțină lumină.

În formă modernă chestia a fost atinsă de *Wilhelm de Humboldt*, într'o cărticică mică, scrisă la 1791, dar' edată abia la șese ani după moartea autorului, după-ce se iviseră adecă mulțime de evenimente.

Între altele, *Wilhelm Humboldt*, autorul care a dovedit în cartea sa, că educația publică e un lucru cu care statul nu are să se ocupe în nici o direcțiune, ajunsese însuși ministru de instrucțiune publică în *Prusia*. Nu știu dacă *Humboldt* a retractat ceva din părerea sa de mai nainte (ceea-ce nici nu trebuia s'o facă, fiindcă nu 'și-o publicase), dar' în astfel de casuri faptele vorbesc

mai clar decât vorbele. Încercarea sa de mai nainte era în realitate protestul cel mai natural al unui spirit vioiu, îndreptat în contra adoptatei domnii greșite din partea a doua a secolului 18. Fără îndoială, că aceasta se spunea în cuvinte mai mult generale. În cuvinte generale erau ținute și declarațiile lui *Locke* cu privire la revoluția engleză din 1688. N'avem să esaminăm aici, dacă argumentele lui *Humboldt* au putut fi aplicate și întru-cât asupra Prusiei sau asupra altor state germane, la anul 1851. La tot cazul se pare că un progres memorabil și la prima vedere *voluntar* le-a adoptat ca aplicabile în vremea aceea și pentru starea în care se afla atunci guvernul și opiniunea publică din *Englita*; dar' avem a face cu un exemplu de nefericită împrumutare dela vecinii nostri.

Ceva mai nainte inventase *Sir Will Hamilton* în metafisică, în urma unei curioase neînțelegeri a cuvintelor lui *Kant*, fantoma așa numitului *necondi-*

ționat», care a fost considerat din partea sa și a unor elevi ai sei cu toată serioșitatea ca basă plină de speranță a filosofiei *sistematice*. Cam așa a crezut și cel mai bun contrar de mai târziu al lui *Hamilton*, dintre toți publiciștii englezi, să prindă strigătul Prusiei, dusă prea de sfoară din partea guvernului.

Resultatul a fost cunoscuta scriere a lui *John Stuart Mill* despre »*Liber-tate*«. Același lucru s'a întâmplat și în Ungaria în anii cincizeci ai secolului 19, din partea lui *Iosif Eötvös*, ear' în Franca cu câțiva ani mai târziu din partea lui *Eduard Laboulaye*, care a adunat și acceptat toate argumentele autorilor de mai nainte.

Că lucrul acesta sub ce influență agitatorică s'a făcut, și-o poate închipui fiecare din cei-ce știu chiar și numai superficial, ce era administrația franceză multă vreme în secolul 19 și special sub împărăția lui Napoleon III.

Nu trebuie să trecem cu vederea, că *Bentham* și *utilitarismul politic* a

contribuit mult la punctul de vedere micșorător al activității de stat. Pentru-că legea, privită exclusiv ca poruncă și opreliște, a ajuns să fie considerată, după natura ei, de un rău; de unde urma apoi, că răul acesta are să fie atât de mic cum numai e posibil pentru menținerea comunității.

Mai târziu a continuat *Herbert Spencer* tot pe coarda aceasta (de alt-cum făcuse declarație în opul seu de mai nainte despre »*echilibrul social*« cu câțiva ani mai nainte de a-și eda *John Stuart Mill* lucrarea sa), atacat fiind din partea lui *Huxley*, care numise doctrina micșorătoare cu genialul titlu de: *nihilism administrativ*. Espresiunea a fost însă neacceptabilă pentru *Spencer*, care a propus cuvântul mai neutral dar' mai puțin potrivit de: *administrație specializată*.

În broșura »*Omul față de stat*« demonstrează *Spencer* desavantajul amestecului din partea statului.

La punctul despre clădirea de căi ferate se pare însă că uită, cum căile

ferate își datoresc existența cooperării proprietății private, și că supunerea acesteia unei controle speciale (irelevant dacă se face din interes public sau nu) e prețul dat statului pentru privilegiile speciale și de aceea peste tot nu constituie faptul unei eventuale nedreptăți. Mai târziu a revenit *Huxley* asupra acestei chestii cu o nouă contribuție la terminologie, anume: voia se pună cuvântul »*Regimentare*« în fața cuvântului »*Individualism*«.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Analizările speciale ale lui *Stuart Mill* au fost aspru criticate din partea lui *Justice Stephen*, în cartea intitulată »*Libertate, egalitate, frățietate*«. Cetiitorul, luându-și oboseala, sau mai bine zis, plăcerea, de a citi sau studia unul sau două tomuri din ale celui mai bun scriitor englez contemporan, poate fi ușor pus în posesiunea argumentelor, asupra unei importante chestii teoretice de știință de stat.

În zilele noastre lupta e purtată mai mult pe terenul economic și social

decât pe terenul dreptului public. E un amestec de lămuriri asupra proprietății private, a cooperării, sau a împărțirii de câștig față de impusa împărțire de capital și de alte lucruri, cari stau cu totul afară de cadrele temei noastre.

O singură observare mai am să adaog, anume, că decentralisătorii activității de stat n'au deosebit-o din destul, în forma ei generală, de activitatea centralisată. Sînt multe lucruri pe cari statul nu le poate pune la cale prin guvernare centrală, sau cel puțin nu cu succes, — lucruri pe cari însă le poate prea bine esecuta activitatea corpurilor locale de guvernare. Dar' aceasta e o chestie ce cade între activitatea de stat *directă* și *delegată*, nu între activitatea de stat și întreprinderea privată.

Principiile clare ale lui *Humboldt* și *Spencer* influențează tot așa de bine comuna cutare, cu privire la rezolvarea chestiei de iluminat sau de apă, precum de bine are să privească o astfel de problemă și pe ministrul de comunicație.

Nu e necesar a mai demonstra, că după principiile curatului individualism, toate museele publice și naționale, galeriile de tablouri, parcurile etc. ar trebui să înceteze de a mai fi susținute din mijloace publice, ear' conservarea ulterioară a acestor lucruri, dacă peste tot este a se mai face, are să depindă cu totul dela munificența privată și dela contribuiri benevole. Ce se atinge de gravitatea generală a chestiei, nu-mi trece nici prin minte să eshauriez chestia în mod desevîrșit, fără a reveni asupra întrebării de mai nainte: *pentru ce există statul?* Și cu toate, că aici nu mă pot justifica mai pe larg, vreau totuși să fac mărturisirea, că pentru mine punctul acesta e de așa, că ajungând la el trebuie să zic: *îndărăt la Aristotel!*

Cei-ce vreau să reducă la minim activitatea statului zic, că statul nu are alt scop decât *să ofere scut*. Aristotel zice, că statul e întemeiat pe necesitatea scutului; dar' dacă există odată, are și alte scopuri mai mari.

Nu numai siguritatea materială, ci și perfecționarea vieții omenești și sociale este ce se urmărește prin cooperarea multor vieți omenești și a multor lucrări, și *aceasta se numește stat*. Nu găsesc nici un motiv basat pe rațiune sau experiență pentru limitarea activității cooperative, prin regule severe și temeinice.

Trebue să stabilim noi înșine limitele. Cum? »*Prin apărare proprie*«, — zice *Stuart Mill*. »Prin o regulare negativă, în contrast cu cea pozitivă«, — zice *Spencer*. Dar' unde se termină protecțiunea și unde se începe »*amestecul*?«
Dacă de exemplu e regulă negativă și admisă pedepsirea omului pentru-că 'și-a zidit casa astfel, că s'a dărîmat spre stradă, de ce să fie regulă pozitivă și neadmisă cererea, ca omul, dacă peste tot clădește, să clădească așa cum cred esperții că se poate zidi fără să cadă casa la stradă?

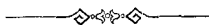
E regulă curat negativă și admisă pedepsirea omului care a lățit un morb

contagios, neobservând dispozițiile generale de securitate. Dar' de ce să fie neadmisă regula pozitivă, de a constrînge pe om să observe aceste dispozițiuni, atunci când pericolul e evident, și să nu se aștepte până să inficiează cineva ?

Spencer reclamă scutul statului pentru proprietate și pentru convenții. Eu am auzit însă cum un aderent zelos al lui *Spencer* a întrecut în punctul acesta pe însuși măiestrul. Concludea omul, și foarte bine, că statul n'are să iiee sub scut decât numai proprietatea, în sens strict, ear' convențiile să se apere singure. Și eu cred, că unii dintre individualiști s'au alăturat părerii acesteia.

Poate-că va zice cineva: legea e restrîngere, ear' restrîngerea e forță. Statul ar trebui să aplice forțele sale numai în contra adevăratelor forțe. Cu alte cuvinte, statul să nu apere în mod direct decât numai persoanele, ear' proprietatea să o apere în mod indirect, prin persoane. Eu însă aș merge un

pas mai departe spre instituția triumfătoare a completei »*Libertăți a supușilor*« din starea naturală a lui *Hobbes*, care e starea războiului general. Prefer însă a zice cu *Huxley*, care nu întrebuițează frase goale, că: *guvernul e rațiunea personificată a comunității*; și cu *Burke*, filosoful și bărbatul de stat, că: »statul nu e tovărășie la lucruri, cari servesc numai unei existențe animalice a unei naturi limitate de cu vreme și muritoare«, ci e: »*tovărășie la toate științele, la toate artele, tovarășie la toate virtuțile și la toate perfecțiunile*«; sau în urmă cu *Hobbes*, în sens înalt și adânc: »*Non est super terram potestas quae comparetur ei*«.

Cuprinsul.

	Pag.
I. Originea politicei și a scrutării științifice în filosofia greacă	1
II. Evul mediu și renașterea	49
III. Secolul XVIII. și contractul social	99
IV. Teorii moderne despre suveranitate și legis- latură	147

